

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Volume 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 23.05.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 12.06.2022

DOI: 10.30692/sisad.1120127

BAŞKUMANDANLIK KANUNU HAKKINDA TBMM'DE YAŞANAN TARTIŞMALAR

Discussions in the TGNA on The Law of The Command in Director

Őaban ORTAK

Prof. Dr.

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Eđitim Fakóltesi

ORCID ID: 0000-0001-9180-0158

sortak@aku.edu.tr

Atıf/Citation: Őaban Ortak (2022), "Başkumandanlık Kanunu Hakkında TBMM'de Yaşanan Tartışmalar", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. 6, 30 Ağustos 2022, s.27-59.

Öz: TBMM, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve savaşın yönetilmesi için 5 Ağustos 1921 tarihinde "Başkumandanlık Kanunu"nu kabul etmiştir. TBMM bu kanunla yetkilerinin bir kısmını üç aylık bir süre için Mustafa Kemal Paşa'ya vermiştir. Bu yetkiye dayanarak "Tekalif-i Milliye Emirleri"ni yayınlayan Mustafa Kemal Paşa orduyu savaşa hazırlamıştır. Bu sayede Sakarya Savaşı kazanılmıő ve Yunan taarruzunu geri püskürtülmüőtür. Bu zaferin de etkisi ile Başkumandanlık Kanunu'nun ilk iki süre uzatılması TBMM'nde fazla tartışma olmadan kabul edilmiştir. Ancak TBMM'nde gruplaşmaların belirginleşmesi neticesinde Başkumandanlık süresinin üçüncü kez uzatılması konusu Mecliste uzun süren tartışmalara neden olmuştur. 4-6 Mayıs 1922 tarihlerinde yapılan oylamada sürenin uzatılması güçlükle kabul edilebilmiştir. Sürenin dördüncü uzatılması konusu, Meclisin 20 Temmuz 1922 tarihli toplantısında gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa ordunun durumunun iyi olduğunu belirterek Başkumandanlığa verilen olağanüstü yetkilere gerek kalmadığını belirtmiştir. Yapılan görüşmelerde TBMM'nin "geçici" kaydıyla ve süre belirtmeksizin Mustafa Kemal Paşa'yı Başkumandanlıkla görevlendirmesi kabul edilmiştir. Başkumandanlığın idaresinde Kurtuluş Savaşı başarıyla sonuçlandırılmıőtır. Makalede, Başkumandanlık Kanunu'nun kabulünü gerektiren sebepler, kanunun kabulü ve sonrasındaki süre uzatımı konuları ayrıntılı olarak ele alınacaktır. TBMM Zabıt Ceridesi, TBMM Gizli Celse Zabıtları, arşiv belgeleri, hatıralar ve diğer araştırma eserlerden yararlanılacaktır. Araştırma, betimsel bir tarama modeline dayanmaktadır. Bu çalışmada doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıőtır.

Anahtar Kelimeler : Başkumandanlık, TBMM, Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele.

Abstract: In order to meet the needs of the army and to lead the war, the Turkish Grand National Assembly (TGNA) adopted the "Law of the Commander-in-Chief" on 5 August 1921. With this law, the TGNA gave some of its powers to Mustafa Kemal Pasha for a period of three months. Mustafa Kemal Pasha, who published the "Tekalif-i Milliye Emirleri: National obligation orders" based on this authority, prepared the army for war. In this way, the Battle of Sakarya was won and the Greek attack was repelled. With the effect of this victory, the first two extensions of the Commander-in-Chief Law were accepted without any discussion in the TGNA. However, as a result of the grouping in the TGNA, the issue of extending the term of the Commander-in-Chief for the third time caused long discussions in

the Assembly. In the voting held on 4-6 May 1922, the extension of the deadline was accepted with difficulty. The issue of the fourth extension of the period was brought to the agenda at the meeting of the Assembly on 20 July 1922. Mustafa Kemal Pasha stated that the army was in good condition and stated that there was no need for the extraordinary authorizations given to the Commander-in-Chief. In the negotiations, it was accepted that the TGNA would assign Mustafa Kemal Pasha as the Commander-in-Chief, with a "temporary" condition and without specifying the time period. The War of Independence ended with the victory of the administration of the Commander-in-Chief. In the article, the reasons for the adoption of the Law on the Commander-in-Chief, the adoption of the law and the subsequent time extension will be discussed in detail. TGNA Parliamentary Minutes, TGNA Secret Session Minutes, archive documents, memoirs and other research works will be used. The research is based on a descriptive survey model. In this study, document analysis method was used.

Keywords : Commander-in-chief, the Turkish Grand National Assembly, Mustafa Kemal Pasha, the National Liberation War.

GİRİŞ

Milli Mücadeleyi, Kuva-yı Milliye ve Düzenli Ordu dönemleri olmak üzere iki safhaya ayırmak mümkündür. Yerel kurtuluş çabası olarak bilinen ilk aşamada yabancı işgalleri ve azınlıkların saldırılarına karşı mahalli imkânlarla mücadele yürütülmüştür. Aynı dönemde toplanan kongrelerle teşkilatlanma süreci de gerçekleştirilmiş ve 23 Nisan 1920'de TBMM açılmıştır. Bu olay Milli Mücadelenin tek merkezden ve yeni bir hükümet eliyle yürütülmesi anlamına gelmekteydi. Yani Türk Milletinin geleceği, kendi seçtiği mebusların oluşturduğu TBMM ve onun Hükümeti tarafından yönetilecekti. TBMM Hükümetinin aldığı önemli kararlardan birisi de düzenli orduya geçiş kararı olmuştur.

Düzenli ordu ile yürütülen mücadeleler çerçevesinde I. ve II. İnönü Savaşlarında elde edilen başarı Türk Milleti'nin moralini düzeltmiş ve TBMM'ye olan güveni arttırmıştır. Ancak sayı ve donanım bakımından üstün Yunan kuvvetlerinin 8 Temmuz 1921'de başlattığı genel taarruzla meydana gelen Kütahya-Eskişehir Savaşları Türk Ordusunun önemli kayıplar vermesine sebep olmuştur. Çeşitli güzergahlardan (Bursa-İnönü, Bursa-Tavşanlı, Gediz-Kütahya, Altıntaş-Seyitgazi, Afyon-Uşak) yapılan saldırılar karşısında Türk birlikleri, buldukları bölgeleri savunmaya çalışsalar da üstün kuvvetler karşısında geri çekilmek zorunda kalmaktaydı. Bu çerçevede; 10 Temmuz'da İnegöl, Yenişehir, Orhaneli, 13 Temmuz'da Afyon, Bilecik, Altıntaş, 17 Temmuz'da Kütahya, Seyitgazi, 19 Temmuz'da Eskişehir düşman eline geçmiştir. Batı Cephesi Kumandanlığı, 22 Temmuz'da Türk birliklerinin Pomaklar-Alpu-Mahmudiye-Çifteler hattına çekilmesini önermiş ve Erkân-ı Harbiye Riyaseti de bunu tasdik etmiştir. Bu karar TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in bilgisi ve onayı ile alınmıştır. Çünkü cephedeki gelişmeleri yakından takip eden ve zaman zaman da cephe hattına gelen Mustafa Kemal Paşa; Batı Cephesi Kumandanlığı Karargâhının bulunduğu Karacahisar'da İsmet Paşa ile 18 Temmuz'da yaptığı görüşmede Türk Ordusunun toparlanabilmesi için düşman ordusu ile arada mesafe bırakarak Sakarya Nehrinin doğusuna çekilmenin doğru olacağını belirtmişti. Bu çekilme harekâtı 25 Temmuz'da tamamlanmıştır (Türk İstiklâl Harbi, II/4, 1974, s. 180-545; Atatürk, 1994, s. 413).

Türk Kurtuluş Savaşı'nın her aşamasında yaşanan bütün gelişmeler gibi Türk Ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusunu çekilmesi de TBMM'de yankı bulmuştur. Kendisine vatanın kurtuluşu ve bağımsızlığın korunmasını tek amaç olarak kabul eden TBMM, bu amacı gerçekleştirmek için tarihimizde hiç olmadığı kadar askeri işlerle yakından ilgilenmiş ve bir bakıma mücadelenin en küçük ayrıntısında bile "bizzat ve bilfiil" yer almıştır.

Zabıt Cerideleri incelendiğinde; I. TBMM'nin milletten kendisine verdiği vatanın kurtuluşu ile ilgili sorumluluğu yerine getirmede takdire şayan bir çalışma ve gayret sergilediği görülmektedir. Askeri konularda yasal düzenleme desteğinin yanında, gerektiğinde de mücadelenin çeşitli safhalarında da aktif bir rol üstlenmiştir. Yine aynı Meclis, gerektiğinde askeri işlerle ilgili yetkisini Başkomutanlık Kanunu ile kendi başkanına vererek mücadelenin daha kolay ve daha

sağlıklı yürütülmesini sağlamıştır. Bu çalışmada, Başkumandanlık Kanununun kabulü ve süresinin uzatılmasıyla ilgili olarak TBMM'de yaşana tartışmalar ele alınmıştır.

1. Başkumandanlık Kanunu'nun Kabulü (5 Ağustos 1921) Sürecinde Yaşanan Gelişmeler

Cephede yaşanan olumlu veya olumsuz gelişmeler TBMM'de yankı bulmaktaydı. Hele; askeri açıdan makul gerekçelere dayanmakla birlikte, ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi ve böylece Afyon, Eskişehir, Kütahya ve Bilecik'in düşman eline geçmiş olmasının Meclisin gündemine gelmemesi düşünülemezdi. Meclisin gizli ve açık toplantılarında mebuslar arasında çok sert tartışmalar yaşanacaktır.

Meclisini gizli oturumunda kürsüye çıkan Müdafaa-ı Milliye Vekili ve Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa cephedeki gelişmeler hakkında mebuslara ayrıntılı bilgi vermiştir. Yunan ordusunun Bursa üzerinden Eskişehir ve Uşak üzerinden Afyon'a yönelik iki ana koldan saldırdığını, güneyden ve kuzeyden ilerleyen Yunan birliklerinin Eskişehir-Kütahya bölgesinde direnmekte olan birliklerimizin arkadan kuşatması tehlikesi nedeniyle geri çekilmek durumunda kaldığını anlatan Fevzi Paşa; Seyitgazi civarında ciddi bir savunma savaşı yapıldığını, lojistik üslerinden uzaklaşan ve yorulan Yunan ordusunu geriden gelen birliklerimizle güçlenen Türk ordusunun bir meydan savaşında yenebileceğini vurgulamıştır. Her iki tarafın da ciddi kayıplar verdiğini belirten Fevzi Paşa; Meclisin ve Hükümetin Ankara'da olmasının ordumuzu öncelikle burayı koruma hassasiyetine sürüklediğini, üstelik düşmanın da burayı hedef alarak saldırılarını Ankara'ya yöneltmesinin Türkler açısından sakıncalarını anlatmış ve ordunun serbest manevra yapabilmesi için Heyet-i Vekile toplantısında Hükümet merkezinin Kayseri'ye naklinin uygun bulunduğunu belirtmiştir. Hükümet merkezinin Kayseri'ye taşınmasına karşı çıkan Erzurum Mebusu Mustafa Durak Bey, böyle bir kararın halkın ve ordunun moralini ve Meclise güvenini sarsacağını, tam tersine ailelerin iç bölgelere gitmesine izin verilse de mebuslar da dâhil erkeklerin Ankara'yı savunmaya devam etmesini istemiştir. Fevzi Paşa'nın izahatından ordunun çevrilmek veya ezilmek ihtimalinin bulunduğu sonucunu çıkaran Abdullah Azmi Bey, önemli olan ordunun muhafaza edilmesi olduğunu ve ordunun da Ankara önlerinde istediği manevrayı yapabileceğini vurgulamıştır. Ailelerin gitmesine izin verilmeyle birlikte Meclisin Ankara'da kalmasını savunan Hakkı Hami Bey (Sinop) ise; bu durumda milletin Meclise güveninin sarsılmayacağını ve dolayısıyla da milletin de şehri terk etmeyip Meclisin arkasında duracağını iddia ettikten sonra ordunun ihtiyaçlarının bir an önce giderilmesi hususunu dile getirmiştir. Ali Şükrü Bey (Trabzon)'in ordunun eksikliklerinin giderilmesi konusunda Meclisin ve Fevzi Paşa'nın yeterli gayret göstermediğini söylemesi üzerine eleştirilere cevap vermek üzere tekrar kürsüye gelen Fevzi Paşa, imkânlar ölçüsünde silah, cephane, çarık, ekmek vs. ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışıldığını, iki kez zafer kazanan ordunun bu kez başarısız olduğunu, ancak ordunun sağlam bir şekilde bulunduğunu ve gerektiği kadar takviye edileceğini ifade etmiştir. Ordunun ihtiyaçlarının temini ve cepheye sevki hususlarında aksaklıkların yaşandığı, suiistimallerin olduğu şeklindeki iddialar üzerine bu hususları araştırmak ve düzenli bir sevkiyat için Meclisten bir komisyon kurulması, Başkumandanlık Vekâleti veya bir müfettişlik kurulması gibi öneriler de gündeme gelmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 98-114).

Meclisin aynı gün yapılan açık oturumunda tekrar kürsüye gelen Fevzi Paşa, cephede yaşananları bir kez daha anlattıktan sonra "*Türk Ordusunu ve Türk Milletini yenecek bir kolu Allah yaratmamıştır*" diyerek zafere inancını ifade etmiştir. Zaferin sadece cephede ordu ile kazanılmayacağını savunan Fevzi Paşa, cephede ve cephe gerisinde artan bozguncu faaliyetlerin önlenmesi için Kastamonu ile Konya'da iki İstiklâl Mahkemesi kurulmasını teklif etmiş ve bu teklif kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/11, s. 349-354) *

* Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem: I, c. 11, s. 349-354. (Bu eser bundan sonra "TBMM. ZC. Dönem/Cilt No" şeklinde kısaltılarak verilecektir. Ayrıca bu eserin dijital ortamda yayımlandığı TBMM Kütüphane Yönetiminin "Yapılacak bilimsel çalışma ve yayınlarda TBMM Genel Kurul tutanaklarının web sayfamızdaki

Eskişehir'in de tahliyesinden sonra hem Mustafa Kemal Paşa ve hem de Fevzi Paşa cepheye gitmişlerdi. Fevzi Paşa cepheden döndükten sonra 30 Temmuz 1921 tarihli gizli celsede yaşanan gelişmeler hakkında mebuslara etraflıca izahatta bulunmuş ve gelen eleştirileri cevaplandırmıştır. Bu toplantıda ordunun geri çekilmesi ve yaşanan yenilgi ile ilgili olarak hata veya yanlışlar dile getirilmeye başlanmıştır. Tutanaklarda "Bir Mebus" olarak kaydedilen birisi "*sevkülceş hatası var mıdır?*" şeklinde bir soru sorarken, Kastamonu Mebusu Suat Bey'in "tedbirsizlikten" ve "sorumluluk duygusundan" bahsetmesi üzerine Basri Bey (Karesi) eleştirilerin savaşın sonuna bırakılmasını savunmuştur. Tunalı Hilmi Bey (Bolu) ise, yaşananlardan ibret alınmış olmasına dair temennisini dile getirmiştir. Tenkitlerin içeriğine ve muhataplarına göre ayrılması gerektiğini savunan Ali Şükrü Bey (Trabzon); cephede görev başında savaşan bir kumandanı ve Heyet-i Vekileyi tenkit etmenin doğru olmadığını, ancak geri hizmetlere dair işlerde ve kaynakların kullanımında yaşanan aksaklıkların tenkit edilebileceğini ve Hükümetin dikkatinin çekilebileceğini ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 116-127).

Cepheye giden Meclis heyetinin (Rıza Nur (Sinop), Vehbi (Karesi) ve Mahmud Esat (İzmir)) yaşanan askeri gelişmelere dair hazırladıkları rapor, Meclisin 2 Ağustos 1921 tarihli gizli celse toplantısında görüşülmüştür. Raporu sunan Rıza Nur, gerek askere alma, gerek ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve gerekse ordunun sevk ve idaresinde eksikliklerden bahsetmiş ve özellikle de Erkân-ı Harbiye Vekili ile Müdafaa-ı Milliye Vekili'nin sorumluluklarını şu sözlerle dile getirmiştir: "*Müdâfa'a-ı Milliye uyumuştur.....vazifesini bihakkın yapmamıştır. Ne iâşesini ve ne levazımını yolunda yapmamıştır.....Erkân-ı Harbiye-i Umumiye de bu asara göre adem-i kifaye (yetersizlik) göstermiştir. Heyet-i Vekileyi zikredeceğim. Bendenizce onlar da batî (ağır, yavaş) davranmışlardır*". Müdâfa'a-ı Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın, kendi bakanlığının yanında İsmet Paşa cephede olduğu için onun yerine Erkân-ı Harbiye Vekâletine de baktığını ve ayrıca Hey'et-i Vekile Reisliğini de yürüttüğünü belirten Rıza Nur, üç görev dolayısıyla Paşanın işlere yetişemediğini ifade etmiştir. Cephede subay eksikliği hissedilirken Vekâlette çok sayıda genç subayın bulunduğunu belirten Rıza Nur, ordunun ihtiyaçlarının temini konusunda organizasyon hataları yaşandığını, bazı birliklere ekmek yetiştirilemezken bazılarına gönderilen ekmeklerin tüketilmediği için israf olduğunu savunmuştur. Meclisin Hükümet ve orduyla ilgili işler konusunda daha aktif olmasını, cephe ve cephe gerisi işlerin denetlenmesi için mebuslar görevlendirilmesini öneren Rıza Nur; firar ve suiistimaller için İstiklâl Mahkemelerinin devreye girmesi, Fevzi Paşa'nın Erkân-ı Harbiye'ye geçmesi ve Refet Paşa'nın da Müdâfa'a-ı Milliye Vekâletine getirilmesinin bir çözüm yolu olabileceğini belirtmiştir. Vehbi Bey de konuşmasında; çadır, elbise, yiyecek, maaş gibi hususlardaki aksaklıkları dile getirmiştir. Bu yapılan konuşmalar konuyu yeni bir çözüm önerisine doğru götürmekteydi ki bunu Gizli Celse Zabıtlarında "Bir Mebus" diye kaydedilen şu konuşma somut hale getirecektir: "*Paşa Hazretleri, yani Meclis-i Âlînin tevdi buyurduğu vazifeyi, Meclis-i Âlînin tasavvur buyurduğu şekilde ifa edebilmesi için, kendisine hakikaten bir çok salahiyet verilmelidir*". Bunun üzerine oturumu yöneten Mustafa Kemal Paşa; kendisine yetki verildikten sonra yine mecliste sabahtan akşama kadar tartışmalara devam edilirse Meclisin kendisine olan güveninden nasıl emin olacağını sormuştur. Bunun kâbil olmadığını savunan M. Şeref Bey (Edirne), Meclisin vereceği yetki ile askeri gereklilik dolayısıyla ordunun ileri/geri sevk edilebileceğini, yetkiyi veren Meclisin bu kararı gerekirse kaldırabileceğini izah ettikten sonra hazırlanacak kanunun metninde; "Meclisin masûniyeti masûundur", "Ordunun sevk ve idaresini bir kat daha tarsin (güçlendirme) hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna müteallik salâhiyetini Meclis namına fiilen istimâle" ifadelerinin yer almasını önermiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 132-141).

Ordunun sevk, idare ve savaşa hazırlanması için Başkomandanlık yetkisinin bir kişiye verilmesine dair tartışmalar 4 Ağustos 1921 tarihindeki gizli celsede de devam etmiştir. Ahmet

Osmanlıca orijinal metinleri esas alınmalıdır" uyarısı gereği Zabıt Ceridelerinin Osmanlıca metni kaynak olarak verilecektir.)

Ferit Bey (İstanbul) ordu kumandanının Hükümetten 20.000 kişilik asker talebinde bulunduğunu belirttikten sonra bu konunun Mecliste günlerdir tartışılmasını ve Hükümetin hareketlerini kontrol için komisyon kurulması gibi önerileri eleştirerek bir an önce karar alınması ve uygulanmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Kütahya Mebusu Cemil Bey'in Başkumandana verilecek yetkinin derecesini sorması üzerine Mersin Mebusu Salâhattin Bey; vatanın kurtuluşu için milletin bütün gücünü bir noktada toplamak ve bir kişinin hiçbir engel olmaksızın bu gücü yönetmesini doğru bulmakla birlikte kayıtsız şartsız yetkiler vermenin tehlikelerinden bahsetmiştir. Çözüm olarak ya "Başkumandanlık Vekâleti"nin kurulması veyahut "vaziyet-i harbiyeye Meclisin vaz'-ı yed etmesi ve Reis Vekili sıfatıyla tevkiil ettiği zatın, ki Meclisin Reisi'dir, kumandayı idare etmesini" öneren Salâhattin Bey; tehlikelerine rağmen "kimsenin işine karışmayacağı geniş bir yetki ile Başkumandanlık" konusunun bir an önce halledilmesi şu sözlerle vurgulamıştır: *"Mümkün merteye milletin kuvvetini bir araya toplamak üzere bütün kuvvetimizi Hükümetin başında bulunan zata salâhiyet-i namahdude (sınırsız yetki) ile verelim. Hükümetin başında bulunan zat kim ise onun arkasından millet yürüsün. Sual cevap yok, bilâhare neticeye göre bunu mülâhaza ederiz"* (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 157-162). Muhalif isimlerin önde gelenlerinden olan Salâhattin Bey'in konuşmasında iki kez isim zikretmeksizin (birinde "Meclisin Reisi" diğesinde de "Hükümetin başında bulunan zat") Mustafa Kemal Paşa'yı işaret etmesi, (tutanaklarda yazım hatası yok ise) sınırsız yetki verilmesi, işlerle ilgili soru sorulmaması, ancak sonuca göre hesap sorulması yönündeki önerileri dikkat çekicidir.

Bir an önce karar alınmasını destekleyen Dr. Mazhar Bey (Aydın); ordunun kumandası konusunda; mevkiinden, isminden, şöhretinden istifade edilecek bir kişiyi mesela Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'yı Başkumandan mevkiine getirmeyi ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için "tekâlif-i harbiye kanununun" uygulanmasını önermiştir. Salâhattin Bey'in aksine Mustafa Kemal Paşa'nın ismini açıktan telaffuz eden Dr. Mazhar Bey; Yunan işgali başladığında ortada hiçbir şey yokken Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanan halkın bu kez "haysiyeti, mevkii, şöhreti itibari ile Mustafa Kemal Paşa her şeyi eline almıştır" diyerek ona güveneceğini vurgulamıştır. Bağımsızlık için milletin her türlü fedakârlığa katlanacağını savunan Ahmet Ferit Bey (İstanbul); bu anlamda ya Meclisin "tekâlif-i harbiye: savaş vergisi" hakkında kanun çıkarmasını veya Hükümete bu konuda geniş yetki verip sonrasında hesap sormasını önermiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 162).

Meclisin açık/gizli toplantı tutanaklarında aynen geçmemekle birlikte, ordunun Sakarya Nehri gerisine çekilmesi üzerine o günlerde Meclisteki havayı Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şu cümlelerle ifade etmektedir: *"Ordu nereye gidiyor; millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır; o nerededir? Onu göremiyoruz. Bugünkü acıklı ve korkunç durumun asıl sorumlusunu ordunun başında görmek isterdik."* (Atatürk, 1994, s. 414).

Başkumandanlık Kanunu ile ilgili tartışmalar Meclisin 5 Ağustos 1921 tarihli gizli celse toplantısında da devam etmiş ve karara dönüşmüştür. Bir gün önceki toplantıda ortamın uygun hale gelmesi üzerine Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa 4 Ağustos 1921 tarihli önergesini Meclise sunmuştur. Konuşmasına Başkumandanlık konusunda kendisine gösterilen teveccühe teşekkür ederek başlayan Mustafa Kemal Paşa kürsüden okuduğu teklifinde şu ifadelerle yer vermiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 164):

"Meclis aza-yı kiraminin umumî surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine Başkumandanlığı kabul ediyorum..... Ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami surette tezyid ve ikmâl ve sevk-ü idaresini bir kat daha tarsin için TBMM'nin haiz olduğu salâhiyet-i meşrû'ayı fiilen isti'mâl etmek şartıyla bu vazifeyi deruhte ediyorum. Müddet-i ömrümde Hâkimiyet-i Milliyenin ve meşrû'iyetin en sâdik bir hizmetkârı olduğumu nazar-ı millete bir defa daha teyit için bu salâhiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid (kayıt altına alma) edilmesini ayrıca talep ederim"

Meclis adına kullanılacak bu yetkilerin üç aylık bir süre ile sınırlandırılmasını istemekle Mustafa Kemal Paşa, hem milli hakimiyet ilkesine bağlılığını göstermiş ve hem de bir gün önce Mecliste yaşanan tartışmalarda bazı mebusların dile getirdiği endişeleri bertaraf etmiş oluyordu.

Mustafa Kemal Paşa'dan sonra ilk sözü alan Salâhattin Bey (Mersin), Başkumandanlık yetkisinin Mecliste olması nedeniyle teklifte geçen "Başkumandan" unvanı yerine "Başkumandan Vekili" ifadesinin kullanılmasını talep etmiştir. Buna karşı çıkan ve "Başkumandan Vekili" ifadesinin Osmanlı Devleti'nde Padişah tarafından atanan Kumandanı ifade etmek için kullanıldığını hatırlatan Mustafa Kemal Paşa; "Başkumandan Vekili" ifadesinin bu makamın etkisini azaltacağını, eskiden kullanılmış ve hoş görülmemiş bir unvan ile böyle bir vazifeyi kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın fikrini destekleyen Hakkı Hâmî Bey (Sinop), Başkumandanın kullanacağı yetkilerin neler olduğu ve sınırları hakkında izahat istemiştir. Bunun üzerine söz alan Mustafa Kemal Paşa, kendisinin kullanacağı yetkinin ordunun gücünü artırarak sevk ve idaresiyle ve üç aylık bir süre ile sınırlı olduğunu, yoksa Meclisin kanun koymak da dahil yetkilerine halel getirecek bir durumun söz konusu olmadığını izah etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 164-166).

Dr. Âbidin Bey (Lazistan)'in de aynı yöndeki konuşmasından sonra söz alan Şeref Bey (Edirne); vatanın kurtuluşu için Millet'in ve Meclis'in yek vücut olduğu gibi ordusunun da tek elde yönetilmesi için bir serdara ihtiyacı olduğunu ve bu kişinin de "bu davayı yaratan Paşa Hazretleri ordunun başına geliyor" diye nitelendirdiği Mustafa Kemal Paşa olduğunu ifade etmiştir. Fransız İhtilâli döneminin Konvansiyon Meclisi'nden Napolyon'un imparator olarak çıkması gibi TBMM'nin Başkumandanlık yetkisi vermesinden bir "diktatör" çıkmayacağını savunan Şeref Bey, çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın milli hakimiyetin taraftarı olduğunu defalarca ifade ettiğini, ordunun asıl kumandanının Meclis olduğunu ve Meclis'in Mustafa Kemal Paşa'yı görevlendirdiğini izah etmiştir. İstiklâl Mahkemelerinin yetkilerini sınırlandırmayan Meclis'in Başkumandanlık yetkilerini kısıtlamasının doğru olmadığını belirten Şeref Bey konuşmasının devamında, Başkumandan seçilmesi halinde Mustafa Kemal Paşa'nın üç ay içinde başarılı olacağına olan inancını dile getirmiştir. Konuyla ilgili olarak söz alan mebuslardan Hulusi Bey (Karahisar), Başkumandanın yetkisine dayanarak bazı mebuslara görev vermesini doğru bulmadığını ve böyle bir görevlendirmeyi Meclis'in yapması gerektiğini savunurken, Tâkî Efendi (Sivas) Başkumandanlığa gerek olmadığını, Mustafa Kemal Paşa'nın eskiden olduğu gibi gayr-i resmi olarak orduyu idareye devam edebileceğini iddia etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 166-168).

Ordunun zaten fiilen komutanı olan Mustafa Kemal Paşa'ya resmen Başkumandanlık vermenin ordunun idaresine dair yürütme yetkisi olduğunu savunan Veliddin Bey (Burdur); böyle bir yetki vermenin Meclis'in yetkilerine zarar vermeyeceğini, gerektiğinde Meclis'in Müdafaa-ı Milliye Vekilinden izahat isteyebileceğini ve ayrıca üç ayın sonunda Başkumandanı da sorumlu tutabileceğini belirtmiştir. Önceki konuşmasında sınırsız yetki verilmesinin bir çözüm yolu olabileceğini belirten Salâhattin Bey; tekrar söz alarak Meclis'in olan yetkilerinin bir kısmının verilmesine karşı çıkarak Mustafa Kemal Paşa'nın gerek Meclis Başkanı ve gerekse kumandan sıfatıyla orduyu yönetebileceğini, unvanının da ya "Başkumandan Vekili" veya "Reis Vekili" olmasını istemiştir. Bazı mebusların itirazları üzerine Salâhattin Bey; kelime ısrarının sebebini "hakimiyeti milliyeyi, kudreti milliyeyi efradı millette saklamak istiyorum. Onun Başkumandanlığı altında millet işini gördürmek istiyorum. Nasıl ki bir hat komiseri biri gibi..." şeklinde izah ederek çekincelerini dile getirmiştir. Salâhattin Bey'e cevap vermek üzere kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa; kanundan maksadın Meclis'in yetkilerini almak değil harekâtın sorumluluğunu üstlenip harekâtı sevk ve idare etmek olduğunu, Başkumandanlığın zaten Mecliste olduğunun birinci maddede yer aldığını, kendisinin Meclis adına Başkumandanlık yapacağını ve dolayısıyla da muhalif mebusların bu anlamda heyecana düşmelerine gerek olmadığını vurgulamıştır (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 168-174).

Tartışmalardan sonra Sinop Mebusu Rıza Nur ve arkadaşları tarafından hazırlanan; Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık görevi verilmesine dair kanun teklifi Meclis Başkanlığına sunulmuş ve teklifin acilen görüşülmesi ve oylamaya sunulması talep edilmiştir. Teklifte; TBMM'nin kendisine ait bir yetki olan Başkumandanlık için bazı şartlarla Mustafa Kemal Paşa'yı görevlendirdiği, ordunun güçlendirilmesi, sevk ve idaresi için Meclisin bu alandaki yetkilerini Meclis adına kullanabileceği, bu görev ve yetkilerin üç ayla sınırlı olduğu ve Meclisin gerekli gördüğü takdirde bu yetkiyi kaldırabileceği belirtilmekteydi. Teklif üzerinde de tartışmalar devam etmiş ve bazı mebuslarca değişiklik önerileri verilmişse de bu öneriler kabul görmemiştir. Teklifin maddeleri tek tek okunmuş ve oylanarak kabul edildikten sonra teklifin tümü isim okunarak oylamaya sunulmuş ve oturuma ara verilmiştir. Tekrar başlayan gizli celsede de teklifle ilgili tartışmalar devam etmiştir. Konuşmalardaki eleştiriler cevap vermek ve tereddütleri gidermek üzere kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa; teklifte Meclisin yetkilerine bir müdahalenin söz konusu olmadığını, mebus olması nedeniyle kendisinin de böyle bir duruma karşı çıkacağını ve milletin de buna müsaade etmeyeceğini belirttikten sonra kendi teklifinin birinci maddesini tekrar okumuştur (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 174-177).

O zamana kadar pek sık telaffuz edilmeyen "diktatör" kelimesini de kullanan Eskişehir Mebusu Emin Bey; Meclisin yetkilerinin Mustafa Kemal Paşa'ya vermekte bir sakınca görmediğini, hatta vatanın işgalden kurtarılması için *"belirli bir süre diktatör olarak icra-yı faaliyet ederse, ben bunda memleket için fayda mülâhaza ederim ve hatta Padişahlıktan daha yüksek bir makam olsa dahi veririm"* diyerek şartlar gereği Meclisin bazı yetkilerinin Başkumandana verilmesini savunmuştur. Başkumandanlıkla ilgili tartışmaların uzatılmaması ve bir an önce karara varılmasına dair isteklere karşı çıkan Mustafa Durak Bey (Erzurum), gerekirse üç gün bile tartışılabilirliğini söyleyince *"zamanın müsaadesi yoktur"* şeklinde tepki ile karşılanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasında *"gerektiğinde bazı mebusları İstiklâl Mahkemelerinde görevlendirebileceği"* sözünü hatırlatan Mustafa Durak Bey, bu göreve gitmeyen mebus hakkında ne işlem yapılacağını sormuştur. Teklifin Meclisin yetkilerinin devredilmesi olmadığını savunan ve Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin verdiği görevi layıkıyla yaparak zaferi kazanacağına inancını belirten Şeref Bey (Edirne); *"Kanunu Esasi ve kavanin-i mevzua ahkâmına muvafık olmak şartıyla"* ifadesinin teklife eklenmesiyle teklife itiraz eden mebusların endişelerinin giderileceğini savunmuştur (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 177-179).

İsmi tespit edilemediği için kayıtlara *"Bir Mebus Bey"* olarak geçen ve teklife itiraz edenlere karşı çıkan bir mebus; hayattaki yegane varlığı olan kızının 16 aydır Yunanlılar tarafında hapiste tutulduğunu belirttikten sonra *"fecayii biliyorum, Papulas başımda çorba pişireceğine Paşa Hazretlerinin ayağı altında kalmaya razıyım bu Meclise rehber olan ve toplayan kendileridir..... Paşa da kuvveti bizzat Meclisten alıyor. Milli ordu Meclisin ordusudur. Meclis kendi reisini başına kumandan yapıyor. Onu her hususta takyid etmek (sınırlandırmak) doğru değildir"* diyerek görüşlerini ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 179).

Milletin, Meclise emanet verdiği yasama yetkisinin bir kişiye verilmesini *"Padişah seçmek"* olarak nitelendiren Rıza Nur (Sinop); orduyu yönetmek için Başkumandana geniş yetkiler verilebileceğini, hatta buna dayanarak millettten savaş yükümlülükleri talep edebileceğini belirtmiş ancak Meclisin yasama yetkisinin alanına girilmemesi gerektiğini savunmuştur. Başkumandanın mebusları İstiklâl Mahkemelerinde görevlendirmesine de karşı çıkan Rıza Nur; Meclisin yasama yetkisine, mebusların dokunulmazlığına müdahale ve Meclisin fesih veya tatil edilmesini önleyecek şekilde teklifin yeniden düzenlenmesini istemiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 179-180).

Müzakerelerin bu aşamasında Meclis Başkanı, teklifin tümü üzerindeki oylama sonucunu duyurarak 183 mebusun oylamaya katıldığını, 169 kabul ve 13 ret oyunun kullanıldığını belirttikten sonra bu 13 mebusun açık oturumda yapılacak oylamada da ret oyu vererek milli heyecana zarar vermemeleri temennisini dile getirmiştir. Teklifin kabulü üzerine teşekkür konuşması için kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa; Meclisin itimadına layık olmak için gayret

göstereceğini ve en kısa zamanda muvaffak olacağını belirttiikten sonra, ordunun yönetilmesiyle ilgili ilk önerisini yapmış ve Dahiliye Vekili Re'fet Paşa'nın Müdafaa-ı Milliye Vekili, Fevzi Paşa'nın da Erkân-ı Harbiye Vekili olmasını önermiştir. Bu öneri mebuslarca kabul görmüştür. Gizli celsenin bu aşamasında kürsüye gelen Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa bu tartışmaların bir ayağını oluşturan "Meclisin Kayseri'ye nakli" konusunun şimdilik gerekli olmadığını, gelişmelere bağlı olarak ileride ele alınabileceğini ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 180-182). Böylece Başkomandanlık Kanunu'nun gizli celsede süreci tamamlanmış ve açık oturumda kabulüne sıra gelmiş oluyordu.

Meclisin gizli celse toplantısından sonra açık toplantıya geçilmiştir. Bu toplantıda ilk olarak Dr. Rıza Nur ve sekiz arkadaşının "acilen ve isim okunarak oylanması" önerisiyle verdikleri "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkomandanlık Tevcihi Hakkında Kanun" teklifi görüşülmeye başlanmıştır. Teklifin metni gizli celsede benimsenmiş olan ifadelerle şekillenmiştir. Teklif metninin okunmasından sonra Edirne Mebusu Şeref Bey "Vatanın istihlâsı ve milletin istiklâlini istihdaf eden bu kanunun bilâ-münâkaşa kabulünü arkadaşlardan rica ederim" şeklindeki konuşması üzerine oturumu yöneten Meclis İkinci Reisi Dr. Adnan Bey bu öneriyi oylamaya sunmuştur. Bu önerinin kabulü sonrasında kanunun metni hiç tartışma olmaksızın isim okunarak oylamaya sunulmuştur. Oylamaya katılan 184 mebusun tamamının oyu ile alkışlar arasında Başkomandanlık Kanunu kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/22, s. 17-18).

Kanunun kabulünden sonra teşekkür konuşması için kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa; Meclisin kendisine olan güvenin bir delili olan bu göreve seçilmesinin hayatının pek kıymetli bir mükâfatı olduğunu, buna lâyık olabilmek için var gücüyle çalışacağını, zaferin kazanılmasına yönelik hiçbir tereddüdünün olmadığını belirtmiş ve başarı için Meclisin ve milletin desteğine güvendiğini ifade etmiştir. Mebuslar tarafından "Allah muvaffak etsin, Allah zafer versin" sözleriyle karşılanan bu konuşmadan sonra söz alan Şeref Bey (Edirne); "*Sen Büyük Milletin Büyük Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri; milletin senin omuzlarına yüklettiği bu muazzam yükü, bu zafer alemini, bu milletin al bayrağını, zafer merasimini ta ilerilere götüreceksin*" diyerek ona olan güven ve desteği vurgularken Muhiddin Baha Bey (Bursa), Namık Kemal'in "Vatanın bağına düşman dayasın hançerini, Bulunur kurtaracak baht-ı kara mâderini" beytini hatırlatmış ve Çanakkale'deki gibi bu savaşta da zaferi kazanacağına dair ümidini dile getirmiştir. Bu konuşmalardan sonra Şer'iye ve Evkaf Vekili Mustafa Fehmi Efendi tarafından başarı için Meclis kürsüsünden dua edilmiştir (TBMM. ZC. I/22, s. 18-21).

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomandanlık yetkisi verilmesine dair kanun şu hükümleri içermekteydi: Millet ve ülkenin yazgısına doğrudan el koyan tek yüce güç olan ve üyelerinden her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile hakları ve yasama dokunulmazlığı doğal olarak korunmak kaydıyla, Başkomutanlığı manevi kişiliğinde bulunduran Türkiye Büyük Millet Meclisi, aşağıdaki kayıtlarla Başkomutanlık görevini kendi Başkanı Mustafa Kemal Paşaya vermiştir (madde 1). Başkomutan, ordunun maddi ve manevi gücünü artırma ve yönetimini bir kat daha kuvvetlendirme konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna ait yetkilerini, Meclis adına fiilen kullanmaya yetkilidir (madde 2). Bu unvan ve yetki üç ay müddetle sınırlıdır. Meclis, gerek gördüğü takdirde bu süre dolmadan da bu unvan ve yetkiyi kaldırabilir (madde 3). (TBMM.Z.C. I/12, s. 11-18; Düstür, Üçüncü Tertip, 2, s. 133).

Aslında yukarıda da özetlendiği üzere; aynı gün gizli celse şeklinde yapılan birinci ve ikinci oturumlarda konuyla ilgili sert tartışmalar yaşanmıştı. O toplantılarda konu üzerinde eleştiriler dile getirildiği ve karşılık verildiği için Meclisin açık toplantısında hiç tartışma ve müzakere yapılmamıştır. Bu hususta; millete ve dış dünyaya birlik mesajı verilmek istenmesinin de etkisini göz ardı etmemek gerekiyor. Cephede yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle Mecliste ve Ankara'da karamsar bir havanın oluşması sonrasında Meclisin olan Başkomandanlık yetkilerinin belirli şartlar dahilinde ve üç aylık bir süre için Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi bir çözüm yolu olarak benimsenmiş oluyordu. Kanun metninden de anlaşılacağı üzere, Başkomandanlık

yetkilerinin Mustafa Kemal Paşa'ya devri söz konusu olmayıp bu yetkileri kullanmakla görevlendirilme vardır.

Başkumandanlık Kanunu ile ilgili yapılan görüşme ve tartışmalar; yönetim sistemi olarak “kuvvetler birliği” ilkesinin benimsendiği, yani yasama ve yürütme yetkilerinin Mecliste toplandığı ve hatta İstiklâl Mahkemeleri ile yargı yetkisinin de Meclis tarafından kullanıldığı bir dönemde bu yetkilerin kullanımı konusunda oldukça titiz ve kıskanç tutumların sergilendiği örneklerinden birisi olmuştur. Bu görüşmelerde hem yaşanan başarısızlığın sorumlusu/sorumluları aranırken hem de savaşın devamı için çözüm önerileri dile getirilmiştir.

Başkumandanlık Kanunu ile ilgili görüşmeler ve oylamalar sürerken, gizli celse toplantılarında Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun idaresiyle ilgili değişiklik önerileri dile getirmiş ve mebuslarca olumlu karşılanmıştır. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyesiyle; Erkân-ı Harbiye Vekili İsmet Paşa ile Müdafaa-ı Milliye Vekili görevlerinden istifa etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa; Erkân-ı Harbiye Vekilliğine Fevzi Paşa veya Yusuf İzzet Paşaları, Müdafaa-ı Milliye Vekâleti için Refet Paşa veya Miralay Fahrettin Bey'i aday göstermiştir. Yapılan oylamada Fevzi Paşa Erkân-ı Harbiye Vekili ve Refet Paşa da Müdâfa'a-ı Milliye Vekili seçilmiştir (TBMM. ZC. I/12, s. 17-20). Böylelikle; Mustafa Kemal Paşa'nın oybirliği ile Başkumandan ve her iki Vekâlet için önerilen isimlerin yüksek oyla seçilmiş olması, bu kritik ortamda birlik ve beraberlik açısından ve Mustafa Kemal Paşa'ya olan güven açısından önemlidir.

Ordunun ve cephe gerisinin üst yönetimi şekillendikten sonra Mustafa Kemal Paşa, Başkumandan sıfatı ile 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde on tane “Tekalif-i Milliye Emirleri”ni yayınlamak, Türk Ordusu'nu Sakarya Savaşı'na hazırlamıştır (Atatürk, 1994, s. 417-420; Sürmeli, 1998, s. 60-74). Yunan ordusunun 23 Ağustos 1921 tarihinde Mangal Dağı'na yaptığı taarruzla başlayan ve bütün cephe hattına yayılan savaşlar 13 Eylül 1921 günü Türk Ordusunun zaferi sonuçlanmış ve düşman birlikleri Sakarya Nehri'nin batısına çekilmek zorunda kalmışlardır. Böylece bu tarihe kadar savunmada olan Türk Ordusunun karşı saldırısı ve takip harekâtı başlamıştır. Taarruz için daha fazla kuvvet gerektiği için Başkumandan Mustafa Kemal Paşa 14/15 Eylül 1921 tarihi itibarıyla bütün ülke çapında Seferberlik ilan etmiş ve konuyla ilgili olarak Müdâfa'a-ı Milliye Vekili Refet Paşa'nın Meclisin gizli toplantısında bilgi vermesini istemiştir (Türk İstiklâl Harbi, II/5-2, 1973, s. 277). Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın bu zaferle ilgili 14 Eylül 1921 tarihli beyannamesi Meclis'in 15 Eylül tarihli toplantısında okunduktan sonra Meclis adına Başkumandana ve orduya bir teşekkürname yazılması kararlaştırılmıştır (TBMM.Z.C, I/12, s. 209-211, 218).

Başkumandanlık makamının kurulması üzerine kurumsal teşkilatlanma için Başkumandanlık Kalemi oluşturulmuştu. Sakarya Zaferi sonrasında bu yapılanmanın işleri yavaşlattığı gerekçesiyle Mustafa Kemal Paşa TBMM'ye gönderdiği 13 Eylül 1921 tarihli telgrafla; teşkilatın kaldırıldığını ve Müdafaa-ı Milliye ve Erkân-ı Harbiye ile doğrudan temasta bulunarak çalışılacağını bildirmiştir (TBMM. ZC. I/12, s. 233-234).

Zaferden sonra Ankara'ya dönen Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 19 Eylül'de uzun bir konuşma yaparak Sakarya Savaşı'nın gidişatını anlatmış ve mebuslar alkış ve tezahüratlarla karşılık vermişlerdir. Karesi Mebusu Vehbi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasının Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanmasını istemiş ve bu öneri oybirliği ile kabul edilmiştir. Hemen arkasından Erkân-ı Harbiye Reisi ve Kozan Mebusu Fevzi Paşa ile Garp Cephesi Kumandanı ve Edirne Mebusu İsmet Paşa'nın “Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Müşirlik Rütbesi ve Gazilik Unvanı Tevcihi'ne Dair Takriri” okunmuştur. Daha sonra Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya (Yiğit) ve almış iki arkadaşının aynı konudaki kanun teklifi oylanmış ve alkışlar arasında kabul edilmiştir. Kısa bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in kendisine gösterdiği bu sevgi ve saygıya teşekkür etmiştir (TBMM. ZC. I/12, s. 250-260).

2. Başkomandanlık Kanunu Süresinin Birinci Defa Uzatılması (31 Ekim 1921)

Sakarya Zaferi'nin kazanılması, hem Mecliste ve hem de halkta moralleri düzeltilmiş ve yapılacak hazırlıklardan sonra düşmanın tamamen yurttan atılmasına olan ümit daha da kuvvetlenmiştir. Bu zaferin dış politikada da sonuçları olmuş ve TBMM Hükümetinin diplomasi alanında da eli güçlenmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin kuzeydoğu sınırlarının belirlenmesini sağlayacak olan Kars Antlaşması TBMM Hükümeti ile Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Sovyet Rusya delegeleri arasında 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanmıştır (Karabekir, 1993, s. 280-299). Diğer taraftan Fransa ile bir süredir gizli/açık görüşmeler devam etmekteydi. Sakarya Zaferi'nin kazanılması Fransızların TBMM Hükümetine olan tavrını etkilemiş ve son pürüzler de giderildikten sonra Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ile Franklin Bouillon arasında Ankara Antlaşması 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanmıştır (TBMM. GCZ. II, s. 290-372; Düstur, Üçüncü Tertip, 2, s. 152-154). Ayrıca Milli Mücadeleyi engelleyebilmek için elinden gelen çabayı gösteren, Damat Ferit Hükümetine ve Anadolu'yu işgal eden Yunanistan'a her türlü desteği sağlayan İngiltere de Sakarya Zaferi sonrasında küçük çaplı bir değişikliğe gitmek zorunda kalacaktır. Malta'da esir tutulan Türklerle Anadolu'da tutuklanan İngiliz subayların değişimi için bir anlaşma 23 Ekim 1921 tarihinde Esir Değişimi Antlaşması imzalanacaktır (TBMM. GCZ. II, s. 242-245; Atatürk, 1994, s. 427; Zeki Sarıhan, 1996, s. 114). Yapılan bu antlaşmalar Sakarya Zaferinin dış politikada elde edilen olumlu sonuçlarındandır.

Başkomandanlık yetkisinin Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi, onun yönetiminde Sakarya Zaferinin kazanılması ve bu zaferin içeride ve dışarıda estirdiği olumlu havada Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin ilk uzatmasına gidilmiştir. Üç aylık bir süreyi kapsayan Başkomandanlık Kanunu'nun süresi 5 Kasım'da biteceğinden, Mustafa Kemal Paşa bu durumu TBMM Başkanlığı'na ve orduya tebliğ etmişti. Kırşehir Mebusu Müfid Efendi, bu kanunun süresinin 3 ay daha uzatılmasına dair bir teklif vermiş ve bu teklif TBMM'nin 31.10.1921 tarihli gizli toplantısında görüşülmüştür. Teklifini anlatmak üzere kürsüye gelen Müfid Bey; Meclisin verdiği yetkiyle Allah'ın yardımı ve milletin desteğiyle Sakarya Zaferinin kazanıldığını belirtmiş ve aynı şartlarla kanunun süresinin üç ay daha uzatılmasını önermiştir. Başkomandanlık Kanunu'nun kabulü sırasındaki görüşmelerde bulunmayan muhalif kesimin lider ismi Hüseyin Avni Bey (Erzurum), Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya Savaşı'nda başarılı olduğunu, ancak bundan sonra bir başarısızlık yaşanırsa bundan sorumlu olarak yıpranacağını ileri sürerek, Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM Reisi olarak kalmasını ve Başkomandanlığı bırakmasını istemiştir. Tekalif-i Milliye Emirleri çerçevesinde alınanların iyi idare edilemediği, hayvanların telef olduğunu ve bu konuda Erkân-ı Harbiye ve Müdafaa-ı Milliye Vekâletlerinin yeterince başarılı olamadığını iddia eden Hüseyin Avni Bey; Meclis Başkanlığının yanında ülkenin askeri ve iç güvenlik işlerinin Mustafa Kemal Paşa'ya yüklenmesinin doğru olmadığını belirtmiş ve ayrıca Paşanın bir görevinin sorumlu diğer görevinin sorumsuz olmasını da eleştirmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 413-415).

Başkomandanlık Kanunu'nun gündeme geldiği dönemi hatırlatarak konuşmasına başlayan Cavid Bey (Kars); Meclisin Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği görevin daha tamamlanmadığını ve bu görevin tamamlanarak düşmanın yurttan atılması için Paşanın Başkomandanlığa devam etmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Aksi takdirde Başkomandanlık geri alınırsa düşmanların Türklerin amaçlarına ulaştıkları ve daha ileriye gidemeyecekleri intibasının uyanacağını savunan Cavid Bey; verilen yetkiler kısıtlansa bile Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomandanlıkta kalması gerektiğini izah etmiştir. Başkomandanın idaresinde Sakarya'da düşmanın taarruz gücünün kırılıp geri püskürtüldüğünü belirten Hüsrev Bey (Trabzon); savunmaya çekilen düşmanın vatandan atılması için orduyu bu seviyeye getiren Başkomandanın yetkisini tartışmanın gereksiz olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşü destekleyen Tunalı Hilmi Bey (Bolu); Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomandan olmasının halkta meydana getirdiği heyecanı anlattıktan sonra, ülkenin karşı karşıya olduğu tehlikelerin devam ettiği bir ortamda çok fazla tartışmadan kanunun süresinin uzatılmasını önermiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 415-417).

Başkumandanlık Kanunu'nun kabul edildiği dönemin şartlarını hatırlatan mebuslardan Mustafa Durak Bey (Erzurum), cephede ve cephe gerisindeki aksaklıklar ve eksikler nedeniyle ordunun idaresini tek elde toplamak için Başkumandanlık görevinin Mustafa Kemal Paşa'ya verildiğini ve zaferin kazanıldığını anlattıktan sonra başlanan işin tamamlanması için kanunun süresinin uzatılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın kanunun ilk kabulüyle ilgili görüşmelerde "söylediği yetkilerin tek bir kişide toplanmasındaki sakıncalara" atıf yapan Ertuğrul Mebusu Necip Bey ise, milletin Meclisi iş yapsın diye gönderdiğini, dolayısıyla da görevi birine verip kenara çekilmenin doğru olmadığını savunmuştur (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 417-418).

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığa devamıyla yıpranacağı eleştirilerine itiraz eden Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir); Paşanın milli dava için değil yıpranmayı canını feda etmekten bile kaçınmayacağını, düşmanın askeri coşturmak için kralını ordunu başına getirdiğini, Meclis Başkanının ordunun başında olmasının da aynı gayeye hizmet edeceğini ve dolayısıyla da kesin zafere kadar yetkinin süresinin uzatılmasını önermiştir. Ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve Tekâlif-i Milliye için bazı mebusların eleştirilere değinen Malatya Mebusu Lütfü Bey; böyle suiistimaller olursa en başta Mustafa Kemal Paşa'nın sorumlu olacağını, zaten O'nun da bunun bilincinde olarak görevi kabul ettiğini belirttiikten sonra "biz bu salahiyeti ve sıfatı Paşaya tevdi ettiğimiz zaman düşmanı ta İzmir'den denize dökmek için vermişizdir" diyerek sürenin uzatılmasını desteklemiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 418-419).

Toplantıyı yöneten Meclis Başkanvekili Hasan Fehmi Bey, Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmasına dair teklifin tek bir mebus tarafından verildiğini ifade ederek, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Hükümetin bu konudaki görüşünün açıklanmasını istemiştir. Kürsüye gelen Salâhattin Bey (Mersin) de, teklifin tek bir mebus tarafından verildiğini, Başkumandanın da sadece sürenin bitmekte olduğunu bildirdiğini, sürenin uzatılıp uzatılmamasıyla ilgili açık bir ifadede bulunmadığını belirtmiştir. Başkumandanlığın zamanında bir gereklilik olarak kurulduğunu, fakat ordunun taarruzu sürdürmemesinin nedenin sorulmadığını iddia eden Salâhattin Bey, ordunun taarruzunun kaç ayda veya yılda gerçekleşeceğini açıklanmasını istemiştir. Meclise ait olan ordunun savaşa hazırlanması görevinin herhangi bir kişiye vermesinin doğru olmadığını belirten Salâhattin Bey; bir yetkinin uzun süre kullanılmasının yıpranmaya neden olacağını ve Meclisin hukukuna zarar verdiğini savunmuştur (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 419-422).

Kanun teklifinin uzun uzadıya tartışılmasını gereksiz bulan Lazistan Mebusu Osman Bey, Başkumandanlık yetkisinin verildiği tarihte taşrada olduğunu, halkın Mustafa Kemal Paşa'ya olan güveni ve zafer beklentisini gördüğünü, ordunun taarruzu öncesinde Başkumandanın görevine son vermenin doğru olmadığını belirtmiş ve süre uzatımına karşı çıkan Hüseyin Avni Bey'in daha önce "Mustafa Kemal Paşa'nın orduda neferlere kadar nüfuz ettiğini" söylerken şimdi sürenin uzatılmasına itiraz etmesini eleştirmiştir. Sakarya Savaşında cephede görev alan Bolu Mebusu Yusuf İzzet Paşa; Başkumandanlığın ihdas edildiği şartların büyük ölçüde devam ettiğini ve dolayısıyla da Başkumandanlığın devam ettirilmesini isterken İzmit Mebusu Sırrı Bey ise Paşanın yıpranmasından bahsedenleri eleştirerek böyle bir durum olsa Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinin görevi ret edeceğini iddia etmiştir. Başkumandanlık süresinin uzatılmamasının Mustafa Kemal Paşa'ya güvensizlik olarak algılanacağı ve bunun da içeride ve dışarıda olumsuz algılara neden olacağını savunan Sırrı Bey; Mustafa Kemal Paşa'nın orduyu bir kat daha güçlendirdiğini, Salâhattin Bey'in "millet bütün iyi işleri kendisinden beklemeli, bir şahıstan değil" sözünün gerçeği yansıtmadığını, çünkü ordunun ve Başkumandanın başarısının kaynağının yine millet olduğunu izah etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 422-424).

Meclis Başkanvekili ve bazı mebusların da dile getirdikleri "Hükümetin Başkumandanlıkla ilgili görüşünü" açıklamak için kürsüye gelen Erkân-ı Harbiye Vekili Fevzi Paşa; Başkumandanlığın idaresinde Sakarya'da elde edilen zaferi hatırlattıktan sonra savunmadan taarruza geçmekte olan bir ordunun Başkumandanının yetkilerinin alınmasının doğru olmayacağını ifade etmiştir. Yakalanan casusların üzerinde elde edilen belgelerde yer alan "Meclisle ordunun ve Meclisle

kumandanları arası nasıldır, kumandanların Mustafa Kemal Paşa'ya karşı tavırları nasıldır, bu tavırları hangi mebuslar gündeme getiriyor?" gibi soruların yer aldığını belirten Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey; bu sorulara aranan cevaplara dayanak teşkil edecek tartışmalardan kaçınılmasını, barışa ulaşabilmek için zaferin kazanılması ve bunun için de Başkumandanlığın devamının gerekli olduğunu izah etmiştir. Meclisle Başkumandanlığın birbirinden ayrılması veya ayrıştırılmasının düşmanlar tarafından aleyhimize kullanılacağını savunan Yusuf Kemal Bey şu ifadelerle muhalif mebusların eleştirilerine cevap vermiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 424–426):

"Düşmanlar bundan türlü türlü manalar çıkaracaktır...Cenab-ı Hakk bu milletin mukadderatına Mustafa Kemal namını yazmıştır. Bu işte Mustafa Kemal namı bâkidir, nâfizdir..... âlemin nazarında, lisanında Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi yekdiğerinden ayrılmaz şeylerdir... suiistimalleri tetkik edelim... (ancak) maksadımız istihsal edinceye kadar Türk Milletinin idaresi (adına) Mustafa Kemal Paşa da, Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu idarenin vesait-i icraiyesinden başka bir şey değildir. Buradaki vahdeti gösterelim. Yoksa hakk-ı murakabemizi (zayi etmiş değiliz). Mustafa Kemal Paşa ifa-yı vazifede kusur ediyorsa, bir gün gelir ondan sorarız...Fakat o gün gelinceye kadar cephede müttehit davranmağa mecburuz."

Meclis Başkanvekili, verilen önergelerin çoğunun Müfid Efendi'nin teklifinin lehinde olduğunu, bir önergenin ise Başkumandanlık Kanunu ile verilen yetkilere dayanılarak ülke ekonomisinin üzerine yük getirildiğine dair olduğunu söylemiş ve önergeleri oylamaya sunmuştur. Müfid Efendi'nin teklifinin gündeme alınarak acilen görüşülmesine dair isim okunarak oylama önerilmişse de Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi buna itiraz etmiş ve Yusuf Kemal Bey'in konuşmasında yakalanan casusluk belgelerinde "Mustafa Kemal Paşa'ya bazı mebusların muhalefet ettikleri" şeklindeki sorulara malzeme olmaması için isim okunarak oylamanın doğru olmayacağını savunmuştur. Kanunu Esaside Padişaha verilen Başkumandanlığı TBMM'nin kendi üzerine aldığını iddia eden Haydar Bey (Sivas) ise, bu konunun anayasa ile ilgili olması nedeniyle üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Başkumandanlık Kanunu'nun ilk kabul edilmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın talebi ile gizli celsede isim okunarak oylama yapıldığını hatırlatan İstanbul Mebusu Adnan Bey, aynı şekilde Müfid Efendi'nin teklifinin gizli celsede isim okunarak oylanması ve daha sonra açık celsede el kaldırma yöntemiyle oya sunulmasını önermiştir. Muhalefetin ülke içinde ve dışında olumsuz yankıları olacağını savunan Kütahya Mebusu Besim Atalay; mebusların Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına ve memleketin menfaatine muhalif olmadıklarını, üç aylık süre ile yetki vermenin anayasal bir işlem olmayıp milletin olağanüstü zamanlarda olağanüstü aldığı kararlardan birisi olduğunu vurgulamıştır (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 426–427).

Kanun ilk kabul edilirken gizli celsede 40-50 mebusla birlikte Başkumandanlığın aleyhinde olduğunu anlatan Trabzon Mebusu Hüsrev Bey, açık celsede kabul oyu verdiklerini belirtmiş ve aynı usulün uygulanmasını istemiştir. Ortam gerginleşince -tutanaklarda geçmemekle birlikte- kanun teklifinin aleyhinde olan Hüseyin Avni Bey hakkında olumsuz sözler söylenmiş olmalı ki, Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey* kürsüye gelerek; farklı görüşte olanların "muhalif",

* Milli Mücadele Döneminin önemli yayın organlarından olan ve Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesi'nin kurucularından olan Süleyman Necati Bey, mebus seçildikten sonra gazetenin idaresini kardeşi Mithat Bey'le Cevat (Dursunoğlu) ve onun kardeşi Sıtkı Beylere bırakmıştır. I. TBMM'nde mebuslar arasında yaşanan görüş ayrılıklarının neticesi olarak oluşan gruplardan olup Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in öncülüğünde kurulan "İkinci Grup" içinde yer alan Süleyman Necati Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya karşı tutumu gittikçe keskinleşmiş ve iş 2 Aralık 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın mebus seçilmesini engellemeye yönelik "İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun Tadiline Dair Kanun Teklifi"ne öncülük etmeye kadar varılmıştır. Bu teklifte; mebus seçilebilme şartları arasına "Türkiye'nin mevcut sınırları içinde doğmuş olmak veya bir seçim çevresinde 5 yıl ikamet etme" şartlarının eklenmesini önerilmiştir. Necati Bey yaptığı konuşmada teklifin Mustafa Kemal Paşa'yı hedef almadığını "ben böyle namussuz bir adam değilim" diyerek teklifini açıklamaya çalışmışsa da ikna edici olamamıştır. I. Grup ve II. Grup arasında bir hesaplaşmaya dönüşen bu teklif Kanunu Esasi Encümenine gönderilmiş ve sonrasında bu haliyle Meclis gündemine gelip yasalaşamamıştır. Diğer taraftan Süleyman Necati Bey'in kurucularından olduğu Albayrak Gazetesi de zararlı yayın

"mürteci" diye suçlanmasına "Daha Mustafa Kemal Paşa meydanda yokken Hüseyin Avni vardı.... Bunu kimse inkâr edemez..." şeklinde karşı çıkmıştır. Bu tartışmalardan sonra gizli celsede isim okunarak kapalı zarfla yapılan oylamada; Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılması, 3 çekimser, 12 ret oyuna karşın 152 oyla kabul edilmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 427-428).

Gizli celse tutanaklarına eklenen belgeler incelendiğinde; verilen önergelerin çoğunluğu Müfid Efendi'nin kanun teklifinin kabul edilerek Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görevinin süresinin uzatılmasına daırdır. Sadece Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey'in önergesinde; Başkumandanlık Kanunu'nun ikinci maddesiyle verilen yetkilere dayanarak yapılanların (Tekalif-i Milliye Emirleri) ülke ekonomisine zarar verdiği savunulmakta ve Başkumandanlığın kaldırılması istenilmekteydi. Yine tutanağa eklenen belgede yer alan ve isim okunarak oylama yapılırken bir mebusun kabul anlamına gelen oy pusulasına "*Allah yardımcın olsun. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Başkumandan olmak üzere re'yimi veriyorum. 31.10.1337*" yazması, konuyla ilgili olarak mebuslar arasındaki görüş farklarını yansıtan ilginç olaylardandır (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 428-431).

Yukarıda görüşmeleri özetlenen gizli celse sonrasında aynı gün (31 Ekim 1921) yapılan TBMM'nin açık celse toplantısında bir bakıma usul yerine getirilmiş ve tutanaklara geçirilmiştir. Şöyle ki; Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanlığına gönderdiği 5 Kasım'da görev ve yetkilerinin süresinin dolacağına dair tezkeresi ve ardından Kırşehir Mebusu Müfid Efendi'nin "Başkumandanlık müddetinin 5 Teşrinisaniden itibaren üç mah daha temdidine dair kanun" teklifi okunmuştur. Teklifin müstaceliyetle gündeme alınması oylanmış ve sonrasında teklifin maddeleri el kaldırma yöntemiyle oylamaya sunulmuştur. Başkumandanlık müddetinin üç ay uzatılmasına dair kanun teklifi oy çokluğu ile alkışlar ve "Allah muvaffakiyet ihsan etsin" sözleriyle kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/14, s. 6).

Başkumandanlığın süresi uzatıldıktan sonra Başkumandanlık ile Meclis arasındaki iletişimi daha sağlıklı yürütülmesi amacıyla Başkumandanlıkça bir "Harb Encümeni" kurulmasına karar verilmiştir. Başkumandanlıktan Meclis'e gönderilen 16.1.1922 tarihli tezkerede; Başkumandan başkanlığında, Meclis Reis-i Sanisi, Maliye ve Müdafaa-i Milliye (Milli Savunma) Vekilleri, Erkân-ı Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) ile Müdafaa-ı Milliye ve Muvazene-i Maliye (Bütçe) Encümenleri Reislerinden oluşan bir komisyon kurulduğu ve ilk toplantısını 22.1.1922 tarihinde yapacağı kaydedilmektedir (TBMM. ZC. I/16, s. 66).

3. Başkumandanlık Kanunu Süresinin İkinci Defa Uzatılması (4 Şubat 1922)

TBMM'nde askeri işlerle ilgili tartışmaların en hararetli olduğu zamanlardan birisi, hiç şüphesiz Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmasıyla ilgili görüşmelerin yapıldığı günlerdir. Bu çerçevede Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin ikinci kez uzatılmasıyla ilgili görüşmelerde de benzer tartışmalar yaşanmıştır. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, sürenin 5 Şubat'ta biteceğini bildiren bir tezkere göndermiştir. Konuyla ilgili olarak Çorum Mebusu Ferid Bey ve kırk üç arkadaşı Meclis Başkanlığı'na Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üç ay daha uzatılması için bir kanun teklifi vermişlerdir (31.1.1922). Meclisin 2 Şubat 1922 tarihli gizli celsesinde okunan teklifin gerekçesinde; Başkumandanlık ihdası ve bu vazifenin Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesini gerektiren sebepler ortadan tamamen kalkmadığından sürenin tekrar uzatılması ve teklifin müstaceliyetle gündeme alınarak görüşülmesi istenilmiştir (TBMM. ZC. I/16, s. 171-172).

politikası nedeniyle kapatılmış ve kardeşi Mithat Bey yargılanmıştır. Bakınız: TBMM. ZC. I/25, s. 157-163; Dursun Ali Akbulut, Albayrak Olayı, Temel Yay., İstanbul, 2006, s. 18-19, 106-131; Ahmet Demirel, Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s. 126-127.

Teklif üzerinde ilk sözü muhalif grubun lideri Hüseyin Avni Bey (Erzurum) almış ve olağanüstü şartların gereği olarak Mustafa Kemal Paşa'ya verilen Başkomandanlık görevinin artık devamına gerek kalmadığını ve bu yetkinin kaldırılmasının Paşaya güvensizlik olarak algılanmaması gerektiğini söylemiştir. Ülkede Paşanın değil Milletin arzusunun hükümler olduğunu belirten Hüseyin Avni Bey; milletin istediği zaman yükseltip istediği zaman yere vurabileceğini dolayısıyla da Meclisin bir kimseyi Başkomandan, müşir veya nefer yapabileceğini savunmuştur. Süre uzatımı ile ilgili daha önceki görüşmelerde de bahsettiği "Paşanın yıpratılmaması" gerekçesini tekrarlayan Hüseyin Avni Bey; Meclis Başkanı sıfatıyla sorumsuz olan Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomandan olarak sorumlu olduğunu ve bu sıfatıyla Müdafaa-ı Milliye ve Erkân-ı Harbiye'nin de eksikliklerini/hatalarını savunmak durumunda kaldığını ve böylece yıpratıldığını söylemiştir. Bundan sonra kürsüye gelen Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in "muhalif" olan birinin tekrarlanan bu ifadelerine cevap vermeye gerek olmadığını söylemesi üzerine Hüseyin Avni Bey, kendisinin "muhalif" olmadığını belirtme gereğini duymuştur. Konuşması sırasında, bir önceki görüşmede Hariciye Vekilinin Başkomandanlık yetkisinin kaldırılmasının olumsuz yorumlanacağına dair konuşmasını hatırlatan Tunalı Hilmi Bey ise; bu kanunun ilk kabulü ve birinci süre uzatımı sırasında yaşanan tartışmaları eleştirerek "zararın neresinden dönülürse kâr olacağı" sözü gereğince teklifin tartışma olmaksızın kabulünü istemiştir. Bundan sonra sürenin üç ay daha uzatılmasına dair teklifin birinci maddesi oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Meclis Başkanı maddenin kabul edildiğini söyleyince bazı mebuslar "ret" şeklinde ifadelerle duruma itiraz etmişlerdir. Teklifin diğer maddeleri de kabul edildikten sonra gizli celseye son verilmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 675-677; TBMM. ZC. I/16, s. 171-172).

Gizli celsede görüşülüp kabul edilen Başkomandanlık süresinin üç ay daha uzatılmasına dair teklif TBMM'nin 4 Şubat 1922 tarihli açık celsesinde tekrar ele alınmıştır. Bu toplantıda hem Çorum Mebusu Ferid Bey ve arkadaşlarının verdikleri teklifin yanında benzer içerikli bir kanun teklifi de Karahisar-ı Şarkî (Şebinkarahisar) Mebusu Mustafa Bey tarafından verilmiştir. Ferit Bey ve arkadaşlarının verdiği teklifte; Mustafa Kemal Paşa'ya 5 Ağustos 1921 tarihli kanunla verilen görev ve yetkilerin süresinin üç ay daha uzatılması önerilirken Mustafa Bey'in teklifinde ise; Meclis adına ordunun idaresi Mustafa Kemal Paşa'ya verilmekte, ancak ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için Tekâlif-i Milliye Emirleri yayınlamak, seferberlik ilanı gibi yetkilerin elinden alınmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Mustafa Bey'in "Büyük Millet Meclisi Ordusunun Emr-i Kumandasına Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Memur Edilmesine Dair Kanun Teklifi"nin ne başlığında ve ne de metninde "Başkomandan" ifadesi geçmemektedir. Teklifin gerekçesinde; *"Büyük Millet Meclisi ordusunun Başkomandanlığını deruhte akabinde düşmanı makhûr (kahrolmuş) ve ric'ate mecbur eden Reis-i Zî-şerefimiz Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin düşmana tertip ve ihzar buyurdıkları son darbeyi vurmak ve milleti gaye-i mukaddesesine doğru ilerletmek üzere inkızâ-yı müddeti takarrüb eden (belirli süresinin bitmesi yaklaşan) Başkomandanlığı 5 Şubat 1338 tarihinden itibaren üç mah müddetle ifaya devam buyurması....."* ibare ve süslü iltifat ifadelerine ve "Başkomandan" kelimesine yer verilirken birinci maddede aynı ifadeye yer verilmemiştir (TBMM. ZC. I/16, s. 171-172).

5 Ağustos 1921 tarihinde kabul edilen kanunda yer alan "Başkomandanlık" ve "ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami surette tezyid ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsîn hususunda Büyük Millet Meclisinin buna müteallik salahiyetini Meclis namına fiilen istimale" ifadeleri ile cephedeki ordunun idaresi ile cephe gerisinde yapılacak hizmetlere dair karar alma yetkisi verilirken, Mustafa Bey'in teklifinde -biraz da kelime oyunu ile- görev sadece ordunun cephe kumandasına indirgenmekte ve "kumandan" ifadesi ile konumu zayıflatılmaktadır.

Oturumu yöneten Meclis Başkanvekilinin iki kanun teklifini de okutmasından sonra Karahisar-ı Şarkî Mebusu Ali Sururî Bey'in içeriği aynı olan bu iki teklifin birleştirilmesini önermiş ise de Mustafa Bey içeriğin farklı olduğunu belirtmiş ve teklifinin farklarını anlatmak üzere kürsüye gelmiştir. "*Paşa'nın kumandanlığına (Başkumandanlık değil) hiçbir muhalefet eden yoktur ve bendeniz onu hepimizden ziyade arzu ederim*" diyerek konuşmasına başlayan Mustafa Bey, yukarıda bahsedilen yetkilerin daraltılmasını şu sözlerle savunmuştur (TBMM. ZC. I/16, s. 172-173):

"Yalnız bütün ordunun kuvvetini tezyid emrinde (işinde) bütün Meclis namına filen Paşa Hazretlerine mezuniyet verilmesi hiçbir kanuna, hiçbir hukuka müstenid olamaz. Muvafık değildir.... Kendisinden de istirham ederim. Bu yoldaki taahhüdü doğru olamaz. Ama harbe ait tedabiri derekap Meclise emrederler. Meclis onu infaza mecburdur. Fakat bütün Meclisin re'yini Riyasete vermek kaideye, usule, hakka muvafık değildir."

Mustafa Bey'den sonra söz alan Salâhattin Bey (Mersin); bu teklifin amaca tamamen uygun olduğunu, Meclisin haklarına zarar veren evvelki kanunun yerine bu teklif kabul edilecek olursa, hem amaca ulaşılacağını ve hem de Meclisin hak ve yetkilerinin korunacağını savunmuştur. Olağanüstü yetkileri gerektirecek bir durumun bulunmadığını iddia eden Salâhattin Bey, bir kişiye geniş yetkiler veren Başkumandanlık Kanunu yerine bu teklifin yasalaşmasını önermiştir. Başka söz isteyen olmadığı için toplantıyı yöneten Meclis Başkanvekili, Ferid Bey ve arkadaşlarının Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üç ay uzatılmasına yönelik teklifini oylamaya sunmuştur. Her iki teklif okunduğu için bazı mebuslar, hangi teklifin oylandığını sormuşlardır. Meclis Başkanvekili, Ferid Bey ve arkadaşların teklifinin var olan bir kanunun süre uzatılmasına yönelik olduğunu, Mustafa Bey'in teklifinin ise yeni bir kanun teklifi olduğunu belirtmiş ve bu nedenle ilgili encüme (Layiha Encümeni) gönderildiğini ifade etmiştir. Buna itiraz eden Salâhattin Bey; her iki teklife aynı muamele yapılmadığını ileri sürerek, oy kullanmayacağını söylemiştir. Mebuslardaki kafa karışıklığını gidermek ve neyin oylandığını netleştirmek için Meclis Başkanvekili, Ferid Bey'in teklifinin birinci maddesini tekrar okutmuştur (TBMM. ZC. I/16, s. 173).

Oylanmakta olan birinci maddenin tekrar okutulmasına rağmen ısrarla muhalefetini sürdüren Salâhattin Bey (Mersin); Mustafa Kemal Paşa'nın da birçok kez belirttiği üzere, Meclisin haklarına saygı gösterilmesini ve dolayısıyla da Mustafa Bey'in teklifinin oylamaya sunulmasını istemiştir. Bazı mebusların, Mustafa Bey'in teklifinin Meclis gündemine alınmadığı ve dolayısıyla da görüşülemeyeceğine dair itirazları arasında söz alan Hakkı Hâmî Bey; Meclis Dâhilî Nizamnamesi (İçtüzük) gereğinde her iki teklife aynı muamele yapılmasını, yani iki tekliften birisi gündeme alınıp görüşülürken diğeri Encüme gönderilmemesini istemiştir. Tartışma ve sataşmalar devam ederken Meclis Başkanvekili, Ferid Bey'in teklifinin maddelerini oylamaya sunmuş ve kabul edilmiştir. Canik Mebusu Nâfiz Bey "cebren kabul edilmiştir" sözleriyle itirazını dile getirirken, Siverek Mebusu Lutfi Bey ise "Riyasetin istibdadı" diyerek oylamaya olan tepki göstermiştir. Salâhattin Bey, anayasal bir husus olduğu için el kaldırma yöntemiyle oylama yerine isim okunarak kapalı zarf içinde oy kullanılması gerektiğini söylerken Nusret Efendi (Erzurum) de onu desteklemiş ve Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul) ise bu kadar önemli bir kararın azınlık oyuyla değil oybirliği ile alınması gerektiğini savunmuştur. Toplantıyı yöneten Meclis Başkanvekili Musa Kâzım Efendi; isim okunarak oylamaya dair bir önerge verilmediği için teamül gereği el kaldırma yöntemiyle oylama yaptırıldığını söyleyerek mebusların eleştirilerini cevaplandırmıştır. Böylece Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üç aylığına tekrar uzatılmasına dair teklif oy çokluğu ile kabul edilerek yasalaşmıştır (4 Şubat 1922) (TBMM. ZC. I/16, s. 173-174).

Başkomandanlık görevinin Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi ve belirli şartlar dâhilinde Meclisin bazı yetkilerin kullanılmasına izin verilmesine dair kanunun kabulü ve süre uzatımıyla ilgili süreç incelendiğinde, Meclisteki görüş ayrılıklarının giderek derinleştiği ve Mustafa Kemal Paşa'ya olan itirazların her aşamada daha da arttığı göze çarpmaktadır. Burada; Meclis'in yetkilerinin Mustafa Kemal Paşa tarafından kullanılmasına önceleri çok fazla itiraz etmeyen milletvekillerinin süre uzatımında itirazlarını yükseltmesinin, Meclis'teki muhalefetin gittikçe güçlenmeye başladığını göstermektedir. Kanunun ilk halindeki gibi geniş yetkilerle donatılmış Başkomandanlık yerine sadece cephede ordunun idaresini yürütecek bir kumandanlık öneren Mustafa Bey'in I. TBMM döneminde kurulan II. Müdafaa-ı Hukuk (İkinci Grup) Grubuna mensup olması (Demirel, 1995, s. 126-127) ve yine bu grubun öncülerinden Mersin Mebusu Salâhattin Bey tarafından hararetle savunulması dikkat çekicidir. Ancak, muhalefetin bu girişimi, oy çokluğu ile engellenmiş ve Başkomandanlık Kanunu'nun süresi üç aylağına uzatılmıştır.

4. Başkomandanlık Kanunu Süresinin Üçüncü Defa Uzatılması (6 Mayıs 1922)

Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin üçüncü defa uzatılması TBMM'nin 4 Mayıs 1922 tarihli gizli oturumunda tartışılmıştır. Meclisin o günkü açık celse toplantısında Sivas Mebusu Hüseyin Rauf Bey ile Eskişehir Mebusu Abdullah Efendi ve 13 mebus tarafından Başkomandanlık Kanunu'nun gizli celsede görüşülmesine dair önerge verilmiş ve kabul edilerek gizli celseye geçilmiştir. İlk sözü alan İkinci Grubun lideri Hüseyin Avni Bey; açık bir kanun için gizli toplantı yapılmasına itiraz ederek teklifin gizli celsede konuşulmasını "oyuncak" diye nitelendirmiş ve bir mebus olarak yetkilerini Başkomandana vermeyeceğini şu sözlerle dile getirmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 310):

"...Başkomandan tayin edilirken ben haykırarak diyeceğim ki efendiler, bu şerait dairesinde benim hakk-ı teşri'iyeme (yasama hakkı) taalluk eden, hukuk-ı icramiyemin (yürütme hakkı) şu kısmını vermeyeceğim diyeceğim.....Milletin bütün hukukunun sahibi bulunan bir Mebus sıfatıyla burada çıkıp diyeceğim ki; efendiler ben şu hakkımı vereceğim, hakkımın şu kısmını vermeyeceğim; şu yapılacaktır, şu yapılmayacaktır. Bunları hafî celsede oyuncak şeklinde müzakere etmenin manası nedir?....Millet de bilsin ki batağa giderken de hesap soracaklar..... Hafî celseler mühim mesailde olur. Eşhas hakkında şunun bunun hakkında sözler burada serbest ve açık söylenir."

Gizli celse yapılmasının gereksiz olduğunu savunan İkinci grubun önemli isimlerinden Ziya Hurşit de konuşmasında İctüzüğe göre; bir teklifin öncelikle ilgili Encümene gönderilmesi ve orada kabul edildikten sonra genel kurul gündemine alınmasını ve bundan sonra gizli/açık celse kararının alınması gerektiğini iddia etmiştir. Kütahya Mebusu Cemil Bey; düşmana karşı kararlığı yansıtacağı için sürenin üç ay değil, altı ay olmasını önerirken Ali Şükrü Bey, Başkomandanlık görevinin ilk verildiği dönemin şartlarını hatırlatmış ve o zaman haklı sebeplere dayanan bu yetkilerin devamına artık gerek kalmadığını iddia etmiştir. Kanunun ilk kabulü sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasına atıf yaparken "o zaman Başkomandan olan zat demişti ki...." ifadesini kullanarak muhalif tavrını yansıtan Ali Şükrü Bey; Başkomandanın cephede orduya kumanda etme dışındaki yetkilerinin (tekalif-i milliye yayınlamak gibi) kaldırılmasını ve görüşmenin açık celse olarak yapılmasını istemiştir. Konuşmalarıyla gizli celse yapılmasına karşı çıkanlar arasına Tahsin (Aydın), Hulusi (Karahisar-ı Sahip), Mehmet Şükrü (Karahisar-ı Sahip) Beyler de eklenmiştir. Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin bitmesine birkaç saat kaldığını, o günün bitmesiyle kanunun da hükümsüz kalacağını iddia eden Mehmet Şükrü Bey; Başkomandanlığa gerek olup olmadığı, olacaksa kimin başkomandan olacağı, yetkilerinin ne olacağını Meclis tarafından kararlaştırılması ve teklifin gizli celsede görüşülerek gerçeklerin Milletten gizlenmemesi gerektiğini savunmuş ve yaşananları "komedyaya" olarak nitelendirmiştir. Yukarıda konuşmaları özetlenen mebusların tamamının İkinci Gruba mensup olduğu ve teklifin

içeriği değil gizli celsede görüşülmesine karşı yapılan eleştirilerin bile dozajının yüksekliği (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 310-312; Demirel, 1995, s. 126-128) dikkatlerden kaçmamaktadır.

Muhafif mebusların bu konuşmaları arasında söz alan Yunus Nadi Bey, öncelikle gizli celse veya açık celse yapılacağına dair oylama yapılmasını istemiş ve daha önce olduğu gibi konunun ilkönce gizli celsede tartışılması ve sonra açık celseye geçilmesini önermiştir. Bunun üzerine Hüseyin Avni Bey "*bizde mukaddes şahıslar yok, lehinde de söyleriz, aleyhinde de söyleriz*" diye çıkışırken yine aynı gruptan Erzurum Mebusu Hoca Salih Efendi ise; "gafil Hükümetin" Fransızlarla yapılan anlaşma sonrasında çeşitli kisveler altında Fransız casuslarının ülkede gezdiği bir ortamda gizli celse yapılmasının anlamsız olduğunu iddia etmiştir. Öncelikle Hükümetin genel politikalarıyla ilgili gizli celse yapılmasını ve sonrasında Başkumandanlık Kanunu'nun görüşülmesini isteyen Salih Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsını da hedef alarak sözlerini şu şekilde tamamlamıştır: "*Bizden hak gasp etmek ise, Mustafa Kemal Paşa bizden o hakkı gasp etmek istiyorsa kendisini küçültür, biz de hakk-ı sarihimizi vermeyecek iken verirsek aptalız....*". Hükümet hakkında "gafil" ifadesi kullanılması üzerine Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, hakaret içeren bu sözün düzeltilmesini istemişlerse de Salih Efendi; yanlış anlaşıldığını, amacının hakaret değil, Hükümetin bazı gelişmeler karşısında "uyuduğunu" anlatmak için o kelimeyi kullandığını söylemiştir. Ali Fethi Bey'in "siz de uyuyorsunuz" cevabı üzerine Salih Efendi, kendisinin de gaflette olduğunu, gafletin hakaret olmadığını iddia ederken "Gaflet Peygamberlerde de olur" diyerek yeni bir hataya düşmüştür (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 312-313).

Tartışmaların başka mecralara kayması üzerine toplantıyı yöneten Başkanvekili Musa Kâzım Efendi, kanun teklifiyle ilgili olarak üç yöntemden (görüşmenin gizli celsede yapılması, görüşmenin açık celsede yapılması, teklifin Encümene gönderilmesi) birisine karar verileceğini belirtmiştir. Görüşmelerin yeterli olduğuna dair önerge oylanıp kabul edildikten sonra Kayseri Mebusları Rifat ve Osman Beylerin teklifin açık celsede görüşülmesine dair önergeleri ile daha önce verilmiş olan onbeş imzalı gizli celseye dair önergelere geçilmiştir. Muhalefetin itirazlarına rağmen görüşmelerin gizli yapılmasına dair önerge oylamaya sunulmuş ve oyçokluğu ile kabul edilmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 314-315). Yukarıda da özetlendiği üzere Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmasına dair teklifin açık celsede mi, kapalı celsede mi görüşüleceğine dair tartışmaların bu kadar sert geçmesi, teklifin içeriğiyle ilgili görüşmelerin de ne kadar çetin geçeceğinin işareti gibiydi.

Verilen aranın ardından tekrar açılan gizli celsede Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin 5 Mayıs 1922 tarihinden itibaren üç ay daha uzatılmasına dair kanun teklifinin görüşmelerine geçilmiştir. Teklifin birinci maddesinde; Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık verilmesine dair olup daha önce iki kez üçer aylık uzatılan kanunun yürürlüğünün tekrar uzatılması önerilmekteydi. Kanun metninin okunmasından sonra ilk sözü Mersin Mebusu Salâhattin Bey almış ve teklifin Encümene gönderilmeden doğrudan genel kurul gündemine alınmasını "milletten mal kaçırmak" olarak değerlendirecek Meclise ait olması gereken bir hakkın bir kişiye verilmesine karşı çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın ismini anmaksızın "Başkumandan olan zat" ifadesini kullanarak tepkisini açığa vuran Salâhattin Bey; daha önceki süre uzatmalarında "taarruz edeceğiz" denilmesine rağmen o tarihe kadar ordunun taarruz etmediğini, ayrıca Türk ordusunun taarruz edecek güce erişmiş olması nedeniyle olağanüstü dönemin bir gereği olan Başkumandanlığa ihtiyaç kalmadığını, ordudaki komutanların bu taarruzu idare edebileceklerini, dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanlığına dönmesini istemiştir. Bu konuşmadan, Salâhattin Bey'in üstü kapalı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun idaresinden uzaklaşmasını istediği sonucuna varmak mümkündür. Daha sonra söz alan muhalif kesimin lideri Hüseyin Avni Bey'in bir kişiye yetkilerini devredenleri "bî-çare" olarak nitelendirmesi üzerine bazı mebuslar onu "fikirlere saygı göstermemekle" eleştirmişlerdir. "Tekâlif-i milliye diye Büyük Millet Meclisinin salâhiyetini istimal edecek bir şahsı dünyada görmek istemem" diyerek kanun teklifine muhalefetini dile getiren Hüseyin Avni Bey; Meclise ve mebuslara ait olan bu yetkinin bir kişiye verilmesini bir mebusun "benim kudretim kâfi gelmiyor, benim aklım kâfi gelmiyor, ben kanun

yapamam sen benim için yap" demesi şeklinde yorumlamıştır. Amasya Mebusu Ragıp Bey ve diğer mebusların "yetkilerin devri" değil "yetkilerin vekâleten kullanılması" olduğuna dair düzeltmelerine rağmen "tekalif-i milliyeyi" yetkilerin suistimali olarak nitelendiren Hüseyin Avni Bey; bütün dünyada şahıslara hürmetin değil topyekun millete hürmetin esas olduğunu, şahısları yüceltmenin ilkçağlarda kaldığını, yetkileri devretmenin "milleti zincirlere vurmak" olduğunu savunmuş, bununla birlikte Başkumandanlık görevinde boşluk yaşanmaması gerektiğini vurgulamıştır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 315-317).

Bazı mebusların süre uzatma ile ilgili kanun teklifinin oylamaya sunulmadan Meclis Genel Kurulu gündemine alındığına dair eleştirilere cevap vermek üzere kürsüye gelen Sivas Mebusu ve Heyet-i Vekile Reisi Hüseyin Rauf Bey; bu teklifin yeni bir kanun teklifi olmadığını, yürürlükte olan bir kanunun süresinin uzatılmasına yönelik bir teklif olduğunu ve daha önceki süre uzatmalarında da teklifin Encümene gönderilmediğini savunmuştur. Başkumandanlığın süresinin bitmekte olduğuna dair konuşmalara cevaben Başkumandanlık makamında bir fasıla yaşanmasının milletin zararına olduğunu ifade eden Rauf Bey; Başkumandanlık görevinin Mustafa Kemal Paşa'ya verildiği dönemdeki olağanüstü şartların hâlâ devam etmesi nedeniyle bu kanun teklifinin kabul edilerek sürenin üç aylığına tekrar uzatılmasından yana olduğunu belirtmiştir. Meclis adına bazı yetkilerin Başkumandan tarafından kullanılmasını içeren ikinci maddesinin kaldırılmasına yönelik Bazı mebusların taleplerine karşı çıkan Rauf Bey; bu durumun Başkumandana yarı güvensizlik olarak algılanacağını, şartların da buna müsait olmadığını savunmuştur. Muhalif İkinci Gruptan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, Meclis İçtüzüğüne aykırı olarak teklifin gizli celsede görüşülmeye başlandığını savunurken, Afyon Mebusu Mehmet Şükrü Bey ise Başkumandanlığın ilk kabul edildiği dönemdeki olağanüstü şartların bulunmaması nedeniyle artık kanunun süresinin uzatılmaması gerektiğini vurgulamış ve tekalif-i milliyeye dolayısıyla halkın kendisine şikayetlerde bulunduğunu anlatmıştır. Teklif ile ilgili olarak tekrar söz alan Ali Şükrü Bey; Başkumandanlığın kaldırılmaması ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu göreve devam etmesinden yana olduğunu, ancak ikinci maddedeki yetkilerin kaldırılmasını ve bunun kaldırılmasının Başkumandana güvensizlik anlamına gelmeyeceğini savunmuştur (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 317-320).

Kanun teklifi üzerindeki görüşmelerde o vakte kadar söz alanlar (Yunus Nadi ve Cemil Beyler hariç) aleyhte görüş belirtmiş ve aynı yetkilerle Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görevinde devamına karşı çıkmışlardı. Bu konuşmalardan sonra teklifin lehinde söz alan mebuslar kürsüye gelerek teklifin neden kabul edilmesi gerektiğini savunacaklardır. Başkumandanlığı mevcut hali ile savunan mebusları "yasama yetkilerini başkalarına devreden acizler" olarak nitelendiren Hüseyin Avni Bey'i eleştiren Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey; bir mebus olarak milletin menfaatine olacak şekilde bir yetkiyi/görevi daha iyi yapacak birisine devretmenin bir acizlik olmadığını vurgulamıştır. Meclis ve mebus olarak murakabe yani denetim yetkisini elinde bulundurduğu sürece bu hususta endişeye gerek olmadığını izah etmiştir. Denetim yetkisi elinde olduğu halde, ona güvenmeyerek Başkumandanlığa karşı çıkanları acizlikle itham eden Muhittin Baha Bey; Mustafa Kemal Paşa'nın yasamayla ilgili yetkileri sadece Tekâlif-i Milliye Emirlerinin yayınlandığı 15 gün kullandığını, bu emirlerin uygulanışıyla ilgili olarak ciddi bir suiistimal iddiasının Meclis gündemine getirilmediğini belirtmiştir. Başkumandanlığın yetkilerin azaltılması veya kısıtlanmasının ülke içinde ve dışında olumsuz etkilerinin olacağını savunan Muhittin Baha Bey, yapılan konuşmaların içeriği dolayısıyla da teklifin gizli celsede görüşülmesini haklı çıkardığını vurgulamıştır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 320-321).

Muhalif kesimin gizli celseye olan itirazlarına cevap vermek üzere kürsüye gelen Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Başkumandanlık yetkilerinin azaltılması/kısıtlanmasının iç ve dış yansımalarına örnek teşkil edecek iki telgraftan bahsederek, birisinde Yunanistan'ın ani bir saldırı yapacağına ve İngiltere'nin desteğiyle İzmir'de özerk bir idare kuracağına dair istihbarat bilgilerinin yer aldığını anlatmıştır. Meclis Başkanlığına müzakerelerin yeterli olduğuna ve kanunun maddelerine geçilmesine dair önergeler verilmesine rağmen Hüseyin Avni Bey, son bir hamle ile askeri konularda uzman olan mebusların Meclise bilgi vermeleri için görüşmelerin

devam ettirilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu itiraza rağmen görüşmelerin yeterli olduğuna dair önergeler kabul edilmiş ve teklifin maddelerine geçilmiştir. Daha önce olduğu gibi Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görevinin üç ay daha uzatılmasıyla ilgili birinci madde üzerinde söz alan Mersin Mebusu Salâhattin Bey; ordunun masraflarını Hükümet tarafından nasıl karşılandığına dair bilgi almak istediklerinde "Başkumandanlık yetkisi" diye cevap verilmediğini, dolayısıyla denetim görevini yapamadıklarını, mali durumun ordunun masraflarını karşılamaya yeterli gelmediği ve bundan dolayı halktan istenilen yükümlülüklerin "angarya" olduğunu iddia etmiştir. Kanunun ikinci maddesi kaldırılmak şartıyla Başkumandanlığın devamını savunan Salâhattin Bey; Meclis üzerindeki baskı nedeniyle kanun teklifinin etraflıca tartışılmadığını, çünkü sorumsuz bir şahsa karşı böyle bir tartışmanın yapılamadığını belirterek teklifin lehinde olan mebusları şu sözlerle suçlamıştır: "*Angarya vesaire ile umuru maliyeye müdahale vardır, yoktur. Bütün bunlara Başkumandanlık kanunu tearuz edince (ters düşmek) ellerinizi bağlıyorsunuz, susuyorsunuz. Her ne olursa olsun haysiyeti teşriye (yasama onuru) itibariyle de muzır (zararlı) görüyorum.*" (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 321-325).

Salâhattin Bey'in ordunun masraflarının karşılanmasıyla ilgili iddiaları üzerine söz alan Müdafaa-ı Milliye Vekili Kâzım Paşa; bütçenin hazırlanmakta olduğunu ve Meclise sunulacağını, bütçeyle ilgili olarak Başkumandanın herhangi bir müdahalesinin olmadığını, bütçe konusunda kendisinin Meclise karşı sorumlu olduğunu söylemiştir. Teklifin gizli celsede görüşülmesini teklif edenlerden Edirne Mebusu Şeref Bey; Türkiye'nin karşısında en büyük düşman İngiltere ve onun desteklediği Yunanistan varken Başkumandanlığın tartışılmasını veya yetkilerinin kısıtlanmasını konuşmanın doğru olmadığını belirtmiş ve kanun teklifinin aynen kabul edilerek sürenin üç ay daha uzatılmasını savunmuştur. Meclisin kendisine verdiği görev çerçevesinde araştırma yaparken, ordu için Tekalif-i Milliye ile toplanan hayvanlardan bir kısmının yem, saman ve sair ihtiyaçlarının yetersizliği nedeniyle telef olduğunu iddia eden Abidin Bey (Lâzistan); yetkililere konuyu sorduğunda Başkumandanın emri ile hayvanların toplandığı, ancak hayvanları beslemek için yiyecek tedarikinin yapılamadığı cevabını aldığını söylemiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 324-325).

Sakarya Savaşı öncesindeki şartlar dolayısıyla çıkarılmış olan Başkumandanlık Kanunu'nun mevcut haliyle süresinin uzatılmasına gerek olmadığını anlatan İkinci Grup üyelerinden Vasıf Bey (Sivas), Başkumandanın ordunun geri hizmetlerine karışmaması açısından ikinci maddenin kaldırılmasını savunduktan sonra ordunun yedi aydır Sakarya kıyılarında hareketsiz bir şekilde beklediğini ve böyle giderse uzun süre de yerinden kıpırdamayacağını söyleyince bazı mebuslar tarafından "bravo" sesleri ve alkışlarla karşılanmıştır. Asker kökenli birisi olarak Vasıf Bey'in görüşlerini destekleyen Ali Şükrü Bey; teklifin lehinde konuşma yapan Muhittin Baha Bey'in sözlerine atıf yaparak, ikinci maddedeki yetkiler uzun süredir kullanılmıyor veya ihtiyaç kalmamışsa Başkumandanın bu yetkileri Meclise iade etmesini önermiştir. İkinci maddenin kanundan çıkarılması veya Başkumandanın yetkileri Meclise iade etmesiyle iki taraf arasında bir uzlaşmanın olabileceğini savunan Ali Şükrü Bey; böylece her iki tarafın oylarıyla Başkumandana güven tazelenmiş olacağını, aksi takdirde obstrüksiyon (Mecliste işleyişin tıkanması) yaşanacağını ve bunun ise ülke için zararlı neticeler vereceğini iddia etmiştir. Bu görüşten hareketle Meclis Başkanlığına bir önerge veren Mersin Mebusu Salâhattin Bey; kanunun ikinci maddesinin kaldırılmış halinin isim okunarak oylamaya sunulmasını teklif etmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 326-327).

Teklif muhalefetin devam etmesi nedeniyle kürsüye gelen Heyet-i Vekile Reisi ve Erkân-ı Harbiye Vekili Fevzi Paşa; Sakarya Savaşı öncesinde orduyu her yönden güçlendirmek için Başkumandanlık Kanunu'nun kabul edildiğini, aynı şartlar devam ettiği ve ayrıca Yunanlıların savaş için hazırlandığı bir ortamda Başkumandanlık Kanunu'nun süresini yetkileri kısıtlamadan uzatarak dışa karşı birlik mesajı verilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Buna "kuvvet Başkumandanlık Kanunu'nda değildir, milletin azim ve imanda, süngüsündedir, kuvvet milletin isbatı vücut etmesindedir" diyerek karşı çıkan Hüseyin Avni Bey; Fevzi Paşa'yı kastederek, Meclisin kendisini Erkân-ı Harbiye Reisi ve Vekil yaparak ordunun başına geçirdiğini,

dolayısıyla da orduyu idare etmesini ve Başkomandanlık Kanunu'na bel bağlamamasını istemiştir. Fevzi Paşa'yı eleştiren İkinci Grubun diğer etkili isimlerinden Salâhattin Bey; Başkomandanlık Kanunu'nun dokuz aydır yürürlükte olduğunu, ancak cephedeki durumda önemli bir değişiklik olmadığını belirtmiş ve sürenin uzatılmamasını savunmuştur. Bu eleştiriye önceki şartların devam etmesi nedeniyle sürenin uzatılması gerektiğini anlatarak cevaplandıran Fevzi Paşa, Erkân-ı Harbiye ve Müdafaa-ı Milliye Vekâletlerini birleştiren ve ikisinin üzerinde güçlü yetkilerle donatılmış bir Başkomandanın bulunmasının faydalı olduğunu, Sakarya kıyılarında kıyıdamadan durduğu iddia edilen ordunun hem nitelik ve hem de nicelik olarak oldukça iyi durumda bulunduğunu ve gerektiğinde taarruz için hazırlıklarını sürdürdüğünü ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 327-328).

Süre uzatılmasıyla ilgili teklif hakkında söz alan başka mebus olmadığı için müzakerelerin yeterli olup olmadığı oylanmış ve yeterli olduğu kabul edilmiştir. Oturumu yöneten Meclis Başkanvekili bundan sonra Mersin Mebusu Salâhattin ve 14 arkadaşının verdiği önergeyi okutmuştur. Süre uzatılması teklif olunan Başkomandanlık Kanunu'nun ikinci maddesinin Meclisin yasama yetkilerini kısıtladığı ve eksilttiği gerekçesiyle kaldırılmasını isteyen önerge okunduktan sonra İkinci Gruptan Salâhattin Bey ve Mehmet Şükrü Bey (Karahisar-ı Sahip) bu önerge kabul edilirse Başkomandanlık Kanunu'nun oybirliği ile kabul edileceğini söylemişlerdir. Bu durum bir bakıma muhalefetin, yetkileri azaltılan bir Başkomandanın süresinin uzatılmasını kabul edecekleri yönünde bir pazarlık girişimi ve manevraları olarak yorumlanabilir. Salâhattin Bey ve arkadaşlarının önergeleri okunduktan sonra Meclis Başkanvekili eski haliyle Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin üç ay daha uzatılmasını oylamaya sunmuş ve oyçokluğu ile kabul edilmiştir. Bunun üzerine, muhalif mebuslar usul hatası yapıldığını, mevcut haliyle süre uzatılmasının kabul edilmesinin kendi tekliflerini yok saymak olduğunu ileri sürerek isim okunarak önergelerinin oylanmasını istemişlerdir. İkinci maddenin çıkarılmasına yönelik önerge isim okunarak oylamaya sunulmuştur. İsmi okunan mebus, teklife olumlu oy verecekse beyaz, olumsuz oy verecekse kırmızı oy pusulasını zarfa koyarak oyunu kullanmış ve 73 kabul, 12 çekimsere karşı 91 oyla Başkomandanın yetkilerini düzenleyen ikinci maddenin kaldırılmasını öneren muhalefetin teklifi reddedilmiştir. Bu değişiklik teklifinin reddinden sonra Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin üç ay daha uzatılmasına yönelik kanun teklifi oylanarak oy çokluğu ile kabul edilmiş ve açık celseye geçilmiştir¹. Salâhattin Bey ve arkadaşlarının vermiş oldukları Başkomandanlığın yetkilerini azaltan/kısıtlayan teklifin reddi, tam tersine Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmasına yönelik tekliflerinin kabulü İkinci Grubun, Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin üçüncü kez uzatılması hususundaki ilk hamlelerinin başarısızlıkla sonuçlanması olarak yorumlanabilir. Ancak bu işin tamamlandığı anlamına gelmemekteydi, çünkü sıra konunun Meclisin açık toplantısında görüşülmesine gelmişti (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 328-331).

Trabzon Mebusu Hüsrev Bey ve 15 arkadaşınca 1 Mayıs 1922 tarihiyle Meclis Başkanlığı'na verilmiş olan ve Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomandanlık verilmesine dair olup daha önce iki kez üçer aylık sürelerle uzatılan kanunun yürürlüğünün üç ay daha uzatılmasını içeren kanun teklifi Meclisin 4 Mayıs 1922 tarihli toplantısının dördüncü celsesinde görüşülmeye başlanmıştır. Aynı gün yapılan ve gizli celse olarak gerçekleşen ikinci ve üçüncü celselerde teklifle ilgili tartışmalar yukarıda özetlenmişti. Başkomandanlık Kanunu'nun kabul edildiği dönemdeki şartlar değişmediği için sürenin tekrar uzatılması teklifin gerekçesinde dile getirilmekteydi. Teklifin

¹ Gizli Celse Zabıtlarında yer alan Salâhattin Bey ve arkadaşlarının verdikleri "Başkomandanın yetkilerini içeren Başkomandanlık Kanunu'nun ikinci maddesinin kaldırılmasına" dair oylama sonuçları incelendiğinde; teklifin kabulü için oy veren 73 mebusun 32'si İkinci Gruba mensup, 11'i bu gruptan olmamakla bu grupla birlikte hareket edenler, 4'ü her iki grupla da ilişkisi olmayan mebuslar olduğu anlaşılmaktadır. Dikkati çeken bir başka husus ise Mustafa Kemal Paşa'nın başında olduğu Birinci Müdafaa-ı Hukuk Grubuna mensup olup genelde de bu grupla birlikte hareket eden 15 mebusun İkinci Gruba mensup olan mebusların vermiş oldukları bu önergeye kabul oyu vermiş olmalarıdır. Diğer mebusların ise I. TBMM dönemindeki gruplara ait yapılan listelerde hangi gruba dâhil oldukları tespit edilemeyen mebuslar olduğu düşünülebilir. Bakınız: TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 328-329; Ahmet Demirel, 1995, s. 120-133.

metni okunduktan sonra kanunun tümü üzerinde söz isteyen olmadığı için maddelerine geçilmesi kabul edilmiş ve sürenin üç aylığına uzatılmasını içeren birinci maddesinin görüşülmesine başlanmıştır. Maddeyle ilgili ilk sözü alan Hüseyin Avni Bey; düşmanın Sakarya kıyılarına geldiği bir dönemde Başkumandanlık Kanunu'na ihtiyaç duyulduğunu ve askeri yetenekleri herkesçe bilinen Mustafa Kemal Paşa'ya bu görevin verildiğini, bu kararın olumlu sonucu olarak zaferin de kazanıldığını, ancak artık olağanüstü yetkilerin kullanılmasına gerek olmadığını iddia etmiştir. Mustafa Kemal Paşa eğer Mecliste olsaydı kendisine açıkça bu görevin devamının gerekli olup olmadığını sormak istediğini belirten Hüseyin Avni Bey; ordunun ihtiyaçlarının karşılanması konusunda Meclisin her türlü kararı almakta olması nedeniyle kanunun devamına gerek kalmadığını ve artık barış dönemine girilmekte olduğunu savunmuştur. Bazı mebusların "barış için düşmanın çok da istekli olmadığı ve topraklarımızı hâlâ boşaltmadığı" şeklindeki itirazlarına karşı Allah'ın yardımı ve Mehmetçiğin süngüsü ile bunun da gerçekleşeceğini belirten Hüseyin Avni Bey; teklif sahibi Hüsrev Bey'in "Başkumandanlık Kanunu'nun her görüşmesinde muhaliflerin suistimal iddialarını" tekrarladıkları ithamına karşı Meclisin çoğunluğunun kararına uyacağı cevabını vermiştir. Tartışmaların bu aşamasında Hüsrev Bey'in "sizin ne olduğunuz malumdur" sözü üzerine ikili arasında söz düellosu yaşanmıştır. Teklif üzerinde başka söz isteyen olmayınca maddeler oylanmış ve kabul edilmiştir. Hüseyin Avni ve Salâhattin Beylerin de içinde bulunduğu muhalif kesimden 18 imza ile kanun teklifinin isim okunarak oy pusulası ile oylanmasına dair önerge verilmiştir. Toplantıyı yöneten Meclis Başkanvekili Musa Kâzım Efendi, Meclis Başkanlığı olarak önergeyi kabul ettiğini belirtmiş ve isim okunarak oylamaya geçilmiştir. Yapılan oylamada Nisab-ı Müzakere Kanunu'na göre toplantı yeter sayısı olan 161'e ulaşamadığı için teklif yasalaşamamıştır (TBMM. ZC. I/19, s. 535-538)².

Toplantı yeter sayısına ulaşamaması ve teklifin kabul edilmemiş olması Meclisteki gruplaşmaların veya diğer bir ifadeyle muhalif İkinci Grup ve o gruptan olmamakla birlikte onlarla birlikte hareket edenlerin gücünü hissettirmeleri açısından önemlidir. İkinci Grup ve birlikte hareket edenler teklifin yasalaşmasını engellemekle kalmamışlar, aynı zamanda gizli celse toplantısında bu grubun önde gelenlerinden Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in "gruplar arasında uzlaşma olmazsa obstrüksiyon (Meclis çalışmalarının tıkanması) olur" (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 326) uyarısını da gerçekleştirmiş oluyordular. Geline bu noktada; İkinci Grubun bu çabaları karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın lideri olduğu Birinci Müdafaa-ı Grup üyelerinin ki, üye sayısı 202 olduğu göz önüne alınırsa (Demirel, 1995, s. 120-133), Mecliste bulunup oylamalarda yeterli oyu sağlayamamalarının da etkisinin olduğunu kabul etmek gerekir.

Mustafa Kemal Paşa rahatsızlığı nedeniyle Meclisteki görüşmelerde bulunamamıştı. Başkumandanlık Kanunu'nun süresi uzatılmadığı için 5-6 Mayıs 1922'de ordu başkumandansız kalmıştı. İcra Vekilleri Heyeti üyeleri 5 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmişler ve Mecliste yaşananları anlatmışlardır. Hatta Nutuk'ta; Mustafa Kemal Paşa'dan sonra eleştirilere en çok muhatap olan Erkân-ı Harbiye Vekili Fevzi Paşa ve Müdafaa-ı Milliye Vekili Refet Paşa'nın Meclisin güvensizliği nedeniyle istifa etmek istedikleri ifade edilmektedir. Ordunun Başkumandansız kalması bir kriz olarak zaten üzücü bir durum iken vekillerin istifa etme niyetleri

² Oylamaya 144 milletvekili katılmıştır ki bu karar yeter sayısından az olduğu için teklif kabul edilmemiş sayılarak bir sonraki toplantıda tekrar oylanması kararlaştırılmıştır. Çünkü TBMM tarafından 5 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen "Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun 5 maddesinde; TBMM'ne her seçim çevresinden 5 mebus seçildiği esas alınmış ve toplam mebus sayısının yarısından bir fazlası "nisab-ı müzakere: toplantı yeter sayısı" olarak kararlaştırılmıştır. Buna göre; 64 seçim çevresinden beşer mebus seçildiği kabul edildiği için TBMM üye tamsayısı 320 (Meclis-i Mebusan'a seçilip de TBMM'ye katılanlar ve İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürgün edilenler bu hesabın dışında tutulmuştur) olmak ve bu rakamın yarısından bir fazlası 161 etmektedir. Bu durumda, kanunun kabulü için öncelikle en az 161 mebus toplantıya katılacak ve katılanların yarısından bir fazlası kabul oyu vermesi gerekmektedir. Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun kabulünden sonraki ilk toplantısını (6 Eylül 1920) yöneten Meclis Başkanvekili Hasan Fehmi Bey, Refet Bey'in Dahiliye Vekili seçimine dair oylamada nisab-ı müzakere'nin 161 olduğunu belirtmiştir. TBMM. ZC. I/3, s. 608-610, 618, 648; Düstur, Üçüncü Tertip. I, s. 42; TBMM. ZC. I/19, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s. 526; Şeref İba, Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2010, s. 493-495; Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare, İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 70-72.

ile bir de hükümet krizi eklenmesi tehlikesi baş göstermişti (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 344; Atatürk, 1994, s. 442-443).

6 Mayıs 1922 Cumartesi Günü Mecliste ilk oturum gizli yapılmış ve bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa askeri durumla ilgili uzun bir konuşma yaparak milletvekillerinin sorularını cevaplandırmıştır. Konuşmasının başında Başkomandanlık Kanunu'nun geçirdiği aşamaları özetleyen ve baştan beri böyle bir makama ve yetkiye muhalif olan milletvekillerinin bulunduğunu hatırlatan Mustafa Kemal Paşa, sorumsuz bir makamın varlığına kendisinin de karşı olduğunu, Başkomandanlığa da talip olmadığını ifade etmiştir. Konuşmasının ilerleyen bölümünde, isim vererek, Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin "Meclisin yetkilerinin gasp edilmek istenmesi" sözünü hatırlatan Mustafa Kemal Paşa; olağanüstü yetkilere sahip bu Meclis'in toplanmasına emek veren birisi olarak Meclisin yetkilerini gasp etmek istemekle suçlanmasını reddetmiştir. Bunun üzerine Hoca Salih Efendi bulunduğu yerden "daha büyük bir mevkiiniz var" diye cevap vermiştir. Kanun teklifinin ilk günü görüşmesinin gizli celsede yapılmasına itiraz edenlerden Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey'in "hakikati milletten gizlemek" suçlamasına değinen Mustafa Kemal Paşa; TBMM'nin yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde topladığını, dolayısıyla da yürütmeye ilgili kararların açık toplantılarda alınması gibi bir usulün dünyanın hiçbir yerinde olmadığını anlatmıştır. Başkomandanın kumanda ettiği ordu üzerinde ve düşman nezdinde otorite ve prestijinin güçlü olması gerektiğini vurgulayan Mustafa Kemal Paşa; düşman karşısındaki bir orduyu idare eden kumandan hakkında şunları yapar-yapamaz şeklinde sözler sarf edilmesinin doğru olmadığını şu sözlerle dile getirmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 334-336):

"Fılan adam şu, şu noktalarda şöyledir, böyledir, yapar, yapamaz, eder, edemez dersiniz ve bu suretle görürseniz tabii oradaki hüküm ve tesiri az çok mütezelzil (düşer) olur. Nerede kaldı ki, bir dava takip eden, bir ihtilal yapan, bir inkılap geçiren bir millet düşman karşısındaki ordulara Başkomandan tayin ederken düşmanlara karşı bizim Başkomandan yapar yapamaz, yaptı yapamadı diye münakaşa eder."

TBMM'nin dünyanın en demokratik Meclisi olduğunu kaydeden Mustafa Kemal Paşa; mebusların bir konuyla ilgili görüşlerini dile getirmelerini doğal olduğunu, bu serbestliğin de ancak gizli celsede sağlanabileceğini, her şeyi açık toplantıda tartışalım demenin bu serbestliği engelleyeceğini ifade etmiş ve gizli celse toplantılarını komedi olarak nitelendiren Mehmet Şükrü Bey'i eleştirmiştir. Türk Milletinin Mehmet Şükrü Bey gibi düşünmediğini iddia eden Mustafa Kemal Paşa; "oyynamak ve oynatmak istediği komedi neticesinde kapıldığı (serüvenden) kanun pençesinden ne kadar tezelzil (alçalma) ile kurtulduğunu unutabilecek kadar çok zaman geçmemiştir" diyerek Mehmet Şükrü Bey'in komünizm propagandasından dolayı İstiklâl Mahkemesinde yargılanmasını hatırlatmıştır. Yine Mehmet Şükrü Bey'in "Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasında suiistimaller olduğuna ve Başkomandanlık görevi verildikten sonra ordunun durumu hakkında Meclise malumat verilmediğine" dair eleştirilerine cevap veren Mustafa Kemal Paşa, emirlerin uygulanmasında hataları veya suiistimalleri olanlar varsa bunları yargılamak ve cezalandırmanın Hükümete ve Meclise ait olduğunu, ordunun durumu hakkında sık sık Meclise bilgi verildiğini belirtmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 336-337; Güneş, 2009, s. 169-171).

Dr. Abidin Bey'in Tekalif-i Milliye Emirleri çerçevesinde toplanan hayvanların bakımsızlıktan öldüğü ve bu konuda araştırma yapmasının askerler tarafından engellendiği iddialarına cevap veren Mustafa Kemal Paşa, böyle bir engellemenin olmadığını, böyle bir engelleme olduysa bunu Meclise bildirmek için neden bu kadar beklenildiğini sormuş ve ölen hayvanların bakımsızlıktan değil o dönemde belirli bölgelerde yaygın olan salgın hastalıktan kaynaklandığını ifade etmiştir. Hüseyin Avni Bey'in şahıslar değil milletlere ümit bağlanması gerektiğine dair sözlerini hatırlatan Mustafa Kemal Paşa; milletlerin şahıslardan oluştuğunu, idarenin şahıslara verildiğini, Lloyd George, Henri Poincare ve Lenin örneklerinin bulunduğunu, dolayısıyla fertlerin varlığının inkâr

edilemeyeceğini söylemiştir. Tartışmanın bu aşamasında sözlerine açıklık getirmek için Hüseyin Avni Bey'in söz istemesi üzerine ikili arasında "zır zır etme", "mahalle kahvesi-Milletin Kâbesi" şeklinde söz düellosu yaşanmıştır. Salâhattin Bey'in ordunun taarruz edemediği iddialarına cevap veren Mustafa Kemal Paşa; Sakarya Savaşı sonrasında ordunun taarruz edecek gücünün bulunmadığını, hazırlıklar yapılırken kış mevsiminin girdiğini ve bu nedenle de taarruzun geciktiğini, hazırlıklar tamamlanmasının ardından en uygun zamanda ordunun taarruz edeceğini ifade etmiştir. Mebusların asıl görevinin siyaset yapmak olduğuna dair sözlere "en büyük görevin düşmanı vatandan kovmak olduğu" cevabını veren Mustafa Kemal Paşa, Başkumandanlık Kanunu'nun siyaset yapmaya engel olmadığını, ordunun masraflarının karşılanmasına yönelik araştırmalar için engel çıkarıldığı iddialarının gerçeklerle bağdaşmadığını ve yapılan işlerin Meclisin denetimine açık olduğunu ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 337-339).

Vasıf Bey'in eleştirilerine cevap verirken, her ülkede Başkumandanlığın bulunduğu ve olağanüstü dönemlerde geniş yetkiler kullandığı cevabını veren Mustafa Kemal Paşa; bir kanun olmadan Başkumandanlığı üstlenen birisi olursa ona "diktatör" denileceğini, Türkiye'de ise bu görevin Meclis tarafından kendisine verildiğini belirtmiştir. Vasıf Bey'in ordunun Sakarya Zaferi sonrasında kıpırdayamadığı şeklindeki sözlerinin bazı milletvekillerince alkışlanmasını garip ve utanılacak bir durum olarak nitelendiren Mustafa Kemal Paşa, durumun Sakarya Savaşı öncesinden daha tehlikeli olduğunu anlatmıştır. Meclisteki tartışmaların uzaması nedeniyle iki gündür ordunun Başkumandansız bulunduğunu, bu durumu Milli Müdafaa ve Erkân-ı Harbiye Vekâletlerine bildirdiğini ve onların da kendi görevlerini bitmiş saydıklarını söylediklerini belirten Mustafa Kemal Paşa bu konudaki kararlılığını şu sözlerle ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 339-342):

"Binaenaleyh bırakamam, bırakmayacağım. Fakat tezahürat-ı muhalefet beni gayri-kanuni Başkumandanlık yapmaya sevk etmiştir..... Birçok zamandan beri ben herhangi bir Vekâlet için namzet gösteriyorum, yetmiş iki müstenkif (çekimser)..... Ben Heyet-i Celilenizin bahsettiği salâhiyeti kullanıyorum. Siz o kanunu (Vekil aday göstermeye dair) tanımıyorsunuz. Bu halde bana emniyetiniz yok..... sen namzet gösterdin benim hoşuma gitmedi. Efendiler ya bana itimat vardır, yahut yoktur.....Neden reyinizi vermekten çekiniyorsunuz? Menfi izhar ediniz..... İzhar olunmayınca müspet veya menfi bir netice hâsıl olmaz. Halbuki netice lâzımdır. Bir memleket, bir ordu, bir millet duramaz..... Rey vermemek yüzünden Hükümet âtil hale gelmiştir... (Böyle) Hükümet idare edilemez, Devlet idare edilemez, ordu sevk edilemez, atalete mahkum olur..... Çocuk oynacağı yapacak zamanda değiliz... Sakarya (Savaşı) arefesinden daha tehlikeli bir zamanda bulunuyoruz..... Bu keşmekeşe, bu anarşiye behemehal nihayet vermek lâzımdır, böyle yürüyemeyiz, millet böyle yürümek için sizi buraya göndermemiştir, millet buna razı değildir."

Mustafa Kemal Paşa'nın oldukça sert ve özellikle de muhalif İkinci Grubu hedef alan konuşmaları uyarıcı mesajlar içermektedir. Bu eleştirilerin sebebi sadece Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmaması değil, aynı zamanda iki grup arasında ciddi çekişmelere neden olan İcra Vekilleri Heyetine yapılacak vekil seçimiyle ilgilidir. Çünkü 2 Mayıs 1920 tarihinde kabul edilen İcra Vekillerinin seçimine dair kanunla her Vekâlet için Mecliste aday olan mebuslar arasından seçim yapılması usulü benimsenmişken bazı seçimlerde bir aday üzerinde uzlaşılabilmesi nedeniyle bu usulden vazgeçilerek Meclis Başkanının göstereceği üç mebus arasından seçim yapılması kararlaştırılmıştı. Buna tepki gösteren İkinci Grup ve onlarla birlikte hareket eden bazı mebuslar blok halinde çekimser oy kullanarak seçimleri bloke etmeye başlamışlardı. Gerçekten de vekil seçimlerindeki çekimser oyların sayısı ile Başkumandanlığın süresinin uzatılmasına dair oylamadaki hayır oylarının 70-80 civarında olması birlikte hareket edildiği (Web 1) izlenimi uyandırdığı için Mustafa Kemal Paşa bu sert uyarılarda bulunmak durumunda kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'dan sonra Hükümet adına söz alan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa; Başkumandanlık Kanunu hakkında aleyhte verilecek oyların, ülkenin dışı karşı birliğini

gösterilmesi açısından olumsuz algıya neden olacağını, son oylamada bazı mebusların "obstrüksiyon" yapmaları nedeniyle kanunun kabul edilemediğini ve bu durumun memleket için zararlı olduğunu vurgulamıştır. Başkumandanlık Kanunu'nun gerekliliğine inanan birisi olarak "Başkumandan çekilir çekilmez ben de çekilmek mecburiyetindeyim" diyerek bir bakıma rest çeken Fevzi Paşa; Meclisin toplanma nedeninin vatan kurtuluşu olduğunu, bunu gerçekleştirmek için çalışırken "obstrüksiyon" yaparak Hükümeti iş yapamaz hale getirmenin ve orduyu maddi ve manevi açıdan zayıflatmanın tehlikelerine dikkat çekmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 342).

İlmiye kökenli Bolu Mebusu Ubeydullah Efendi, İslam tarihinden örneklerle ve dini mesajlarla dolu bir konuşma yaparak; içinde bulunulan zamanın birlik-beraberlik zamanı olduğunu vurgulamış ve başarı dileklerini dile getirmiştir. Hüseyin Rauf Bey ise; kanun teklifi üzerinde görüşmelerin daha önce yapıldığını, o gün rahatsız olan Mustafa Kemal Paşa'nın mebuslardan gelen eleştirilere cevap vermiş olduğunu belirttiikten sonra ya görüşmelerin tamamlanarak oylamaya geçilmesini veya yeni bir müzakere açılarak görüşmelere devam edilmesini önermiştir. Bunun üzerine söz alan Salâhattin Bey; görüşmelere devam edilmesini, çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın eleştirdiği çekimsiz oy kullanılmasından amacın, konunun etraflıca Mecliste ele alınması olduğunu ve dolayısıyla da konunun tartışılmaya devam edilmesini istemiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 342-344).

Şüphesiz ki Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üçüncü kez uzatılmasıyla ilgili görüşmelerde en sert tartışmalar Birinci Müdafaa-ı Hukuk Grubu Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile İkinci Müdafaa-ı Hukuk Grubu Başkanı Hüseyin Avni Bey arasında yaşanmıştır. Hüseyin Avni Bey'in 4 Mayıs'taki konuşması sırasında Başkumandana yetki verilmesini eleştirirken "siz zorla kafese, pençelere girmek istiyorsunuz, siz milleti rezil edeceksiniz" ifadesini kullanması ve Mustafa Kemal Paşa'nın da 6 Mayıs'ta bunu dile getirmesi üzerine ikili arasında sert sözler sarf edilmiştir. Hüseyin Avni Bey o ifadeleri kullanmadığını iddia ederken, Mustafa Kemal Paşa tutanaklarda bu sözlerin kayıtlı olduğu cevabını vermiştir. Kürsüde bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya karşı Hüseyin Avni Bey'in o kelimeleri kullanmadığı konusunda ısrar etmesi üzerine, Paşa da onu susturmak için "zızzır yapıyorsun" diyerek çıkmıştır. Daha sonra söz alan Hüseyin Avni Bey, ortada yanlış anlaşılmalarda bulunduğunu, kendisinin o tür sözler sarf etmediğini, vatanın kurtuluşu konusunda bütün Meclisin görüş birliği içinde olduğunu anlatmıştır. Erzurum Mebusu Salih Efendi de, kendisi de dahil olmak üzere konuşmalardaki bazı ifadelerin yanlış anlaşıldığını veya tutanaklara yanlış kaydedildiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa da yanlış anlaşılmanın mümkün olduğunu ve bu konuşmalarla bahsi geçen olumsuzlukların ortadan kalktığını belirtmiştir. Hüseyin Avni Bey'in kendisine karşı kullanılan "zızzır yapıyorsun" sözünün geri alınmasını ve bir daha hakaret edilmemesini istemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa da sözlerinin hakaret maksadı taşımadığını ifade etmiştir. Meclis Başkanlığı kararı ile Hüseyin Avni Bey'in konuşmasına dair tutanaklardan o ifadeler çıkarılmıştır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 317, 336-337, 344-345).

Mecliste ortam böylece yumuşarken; Erzurum Mebusu Salih Efendi Milli Mücadelenin başından beri Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine 300 civarında telgraf çektiğini belirten, Hüseyin Avni Bey ise Mustafa Kemal Paşa ile Erzurum Kongresi günlerindeki işbirliğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın mücadeledeki rolünü hatırlatan konuşmalar yapmışlardır. Oldukça nezaketli ve hatta Mustafa Kemal Paşa'yı takdir edici ifadelerle konuşmasını sürdüren Hüseyin Avni Bey; daha önceki önerilerini tekrar etmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanı olarak kalmasını, Başkumandanlığı da üstlenecek olursa yıpranacağını belirttikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerini dışlayarak Birinci Müdafaa-ı Hukuk Grubunu kurmasını eleştirmiştir. Grup olarak kendilerinin "herkese yutabileceği kadar lokma, yapabileceği kadar görev vermekten" yana olduklarını anlatan Hüseyin Avni Bey; Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık adaylığından çekilmesi, vekil seçiminde aday göstermekten vazgeçmesini ve ayrıca ikinci maddedeki yetkileri iade etmesinde ısrar etmiştir. Başkumandanlık görevine gerek bulunduğunu ancak yasama ve yürütme yetkilerini kapsayacak şekilde bir makam oluşturulmasına karşı çıkan Salâhattin Bey;

her konunun Mecliste etraflıca konuşulmamasından dert yanmış ve vekil seçiminde aday gösterme usulünden vazgeçilmesini istemiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 344-349).

Hüseyin Avni ve Salâhattin Beylerin eleştirilerine cevap vermek üzere tekrar kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa; kanunun ikinci maddesindeki yetkinin sadece ordunun güçlendirilmesiyle ilgili olduğunu, I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da harbin idaresi için böyle bir yetkiyi tamamen ve kontrolsüz olarak verdiğini, aynı şekilde İngiltere'de de Meclisin beş bakandan oluşan bir kurulu yetkilendirdiğini, Türkiye'de ise TBMM'nin denetiminde ve sorumlu bir Başkumandanlık bulunduğunu anlatmıştır. Başkumandanın sadece cephedeki savaşı idare etmesini, cephe gerisini Müdafaa-ı Milliye Vekâletinin Meclise karşı sorumlu olarak yürütmesini savunan Kara Vasıf Bey'e cevap veren Mustafa Kemal Paşa; Başkumandanlık Kanunu varken bile Meclisin ordu ile ilgili yasa çıkarabileceğini, Erkân-ı Harbiye ve Müdafaa-ı Milliye Vekâletlerinin Başkumandanlık emrinde değil onunla işbirliği halinde ve Meclise karşı sorumlu olarak görev yaptıklarını anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey arasında "asabiyetle cevap verme", "aleyhte bulunma" ve "gizli celse-açık celse" konularında atışmaların yaşandığı görüşmelerde Dr. Abidin Bey'le Mustafa Kemal arasında Tekalif-i Milliye kapsamında toplanan hayvanların telef olmasıyla ilgili de polemik yaşanmıştır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 349-353).

Müzakerelerin yeterli olduğuna dair verilen tavrın mebuslar tarafından kabulü ile görüşmeler tamamlanmıştır. Bu aşamada söz alan Ragıp Bey (Kütahya); bir önceki oylamada 144 mebusun oy kullandığını, 20 mebusun ise ismi okunduğunda "mevcut" deyip oy kullanmadıklarını dolayısıyla aslında toplantı yeter sayısı olan 161'in sağlanmış olduğunu belirtmiştir. Toplantı salonunda bulunduğu halde oy kullanmayan mebuslar dolayısıyla teklifin tekrar oylamaya sunulması gerektiğini söyleyen Ragıp Bey, bunun alışkanlık haline gelmesiyle farzımuhal herhangi bir toplantıda 160 kişinin kabul ettiği bir teklifin sırf oy kullanmayan mebuslar yüzünden tekrar oya sunulmak zorunda olunmasını "çirkin bir gayret" olarak nitelendirmiş ve bu davranışın yaygınlaşmaması için Meclisin karar almasını istemiştir. Toplantı salonunda oldukları halde oy kullanmayan mebusların oylarının "müstenkif: çekimser" sayılmasını destekleyen Abdullah Azmi Bey, bir önceki oylamada Mecliste toplantı yeter sayısı bulunduğu halde Meclis Başkanvekilinin tebliğde hata yaptığını belirtmiştir. Elaziz Mebusu Hüseyin Bey'in, Başkumandanlık Kanunu'nun süre uzatılmasıyla ilgili tartışmaların ve oylamanın yapıldığı "4 Mayıs 1922 tarihli açık celse toplantısının tutanaklarının yayınlanmamasına dair" önergesi kabul görmemiştir. Konuyla ilgili konuşmaların tamamlanmasından sonra açık celseye geçilmesine dair önerge kabul edilerek teklifin oylaması açık celseye bırakılmıştır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 353-354).

6 Mayıs 1922 tarihindeki gizli celse olarak yapılan birinci oturumdan sonra açık celse olarak yapılan ikinci oturumda "Başkumandanlık Müddetinin 5 Mayıs 1338 Tarihinden İtibaren Üç Mah Temdidine Dair Kanun" ikinci defa oylamaya sunulmuştur. Meclis Başkanvekili Musa Kâzım Efendi'nin "tayin-i esami suretiyle ret ve kabul suretinde" diyerek teklifin oylamasını başlatmıştır. İsim okunarak yapılan oylamaya 203 kişi katılmış ve 11 ret, 15 çekimsere karşılık 177 oyla Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin 5 Mayıs 1922'ten geçerli olmak üzere üç ay daha uzatılması kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/19, s. 541-543). Böylece aynı yetkilerle Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görevinin süresi üç aylık bir süre için tekrar uzatılmış oluyordu.

Açık ve gizli celse toplantılarında kanun teklifini eleştiren mebusların oylamada da ret veya çekimser kaldığı görülürken bazı mebusların ise teklifin lehinde oy kullandıkları tutanaklardaki listelerden anlaşılmaktadır. İkinci Grubun önde gelenlerinden Hüseyin Avni, Salâhattin, Ziya Hurşit, Vasıf Beyler ret oyu verirken, Ali Şükrü, Mehmet Akif Beyler ve Hoca Salih Efendi çekimser oy kullanmışlardır (TBMM. ZC. I/19, s. 544). 4 Mayıs'ta yapılan birinci oylamada 144 olan kabul oyunun 6 Mayıs'ta yapılan ikinci oylamada 177'ye çıkması Meclisteki atmosferi yansıtmaya açısından önemlidir. İlk oylamada sonuç alınmaması ikinci grubun başarısı olarak görülürse, ikinci oylamada oldukça yüksek bir oyla teklifin kabul edilmesi Mustafa Kemal Paşa'nın lideri olduğu Birinci Grubun başarısı olarak değerlendirilebilir. Bu sonucun alınmasında;

ikinci grubun desteklediği Başkomandanlık Kanunu'nun ikinci maddesinin kaldırılmasını öneren teklifin reddedilmiş olması, Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat Meclise gelerek eleştirilere cevap vermesi ve birinci grubun toparlanarak oylamaya katılımının artırılmasının etkili olduğu düşünülebilir.

5. Üç Aylık Süreli Başkomandanlık Kanunu'nun Kaldırılarak Mustafa Kemal Paşa'nın Geçici Kaydıyla Başkomandanlıkla Görevlendirilmesi (20 Temmuz 1922)

Başkomandanlık Kanunu'nun süresi 5 Ağustos 1922'de dolmaktaydı. Bu sürenin yeniden üç aylığına uzatılıp-uzatılmaması konusu Meclisteki birinci ve ikinci grup arasında tabiri caiz ise bilek güreşine dönüşmüştü. İki grup arasında şu dört konuda ciddi tartışmalar ve çekişmeler yaşanmaktaydı: a) Başkomandanlık Kanunu'nun ikinci maddesindeki yetkiler, b) İcra Vekilleri Heyeti üyelerinin yani bakanları Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın gösterdiği üç aday arasından seçilmesi, c) İstiklâl Mahkemelerinin verdikleri idam kararlarının Meclisin onayından sonra infazı, d) Millî Müdâfa'a Vekâleti Bütçesi.

İki grup arasında bu dönemdeki ilk mücadele Vekil seçimi konusunda yaşanmıştır. 2 Mayıs 1920 tarihinde kabul edilen İcra Vekilleri Heyetinin Seçilmesine dair kanuna göre ülkeyi TBMM'ne Vekâleten yönetecek olan vekiller (bakanlar) Meclis tarafından doğrudan seçilecekti. Bu usulde vekil seçimi ilerleyen dönemlerde krize dönüşmüş, bazı Vekâletlere seçim yapılamamış veya bazen uyumlu çalışmayacak kişiler (Tokat Mebusu Nazım Bey'in Dâhiliye Vekili seçilmesi ve istifa ettirilmesi gibi) vekil seçilmiştir. Hükümet işlerinde uyum ve hızlı icraat için vekillerin, TBMM Başkanının önerdiği üç adaydan birisinin seçilmesi usulüne geçilmesi kabul edilmiştir (4 Kasım 1920). Ancak bu durum, zamanla Meclisteki mebuslar arasında belirginleşen gruplaşmalar ve neticede Birinci Grup, İkinci Grup vs. oluşmasından sonra bu aday gösterme usulü gruplar arasında en çok tartışılan konulardan birisi olmuştur. Muhalif grup, gösterilen adaylara oy vermeyip çekimser kalarak vekil seçimlerine karşı direnç göstermişlerdir. Hatta ilgili bölümde de belirtildiği üzere 4-6 Mayıs 1922 tarihinde Başkomandanlık Kanunu'nun süre uzatımıyla ilgili görüşmelerde de Mustafa Kemal Paşa bu konudaki tepkisini dile getirmişti. Buna rağmen İkinci Grubun Meclisteki artan etkisinin bir sonucu olarak, 8 Temmuz 1922 tarihinde kabul edilen kanunla Vekillerin Meclis Başkanının gösterdiği adaylar arasından değil de Meclis tarafından doğrudan seçilmesi usulü kabul edilmiştir³. İkinci Grubun önemli isimlerinden Salâhattin Bey bu değişikliği "*Meclis, tarihinde bir dönüm günü yaşadı ve vekiller intihabında ve bir icra reisi tayininde hürriyetini eline aldı*" diye nitelendirerek kendileri açısından elde edilen başarıyı vurgulamıştır (Demirel, 2017, s. 260).

Bu değişikliğini kendi otoritesine karşı büyük bir darbe olarak gören Mustafa Kemal Paşa, bazı mebusların Başkomandanlığın yetkilerine dair sözlerini de dikkate alarak Meclisin bu konudaki kesin görüşünü ortaya koymasına imkân vermek için Başkomandanlık ve Meclis Reisliğinden istifa etmeyi gündeme getirmiştir. Paşa bu düşüncesini 10 Temmuz 1922 tarihinde Kâzım Karabekir Paşa'ya yazdığı telgrafta da ifade etmiştir. Kâzım Karabekir Paşa ertesi gün yazdığı telgrafta Başkomandanlıktan istifanın üzüntü verici olduğunu belirtmiş ve muhalif mebusların ısrar ettikleri Başkomandanlık yetkileri ve yeni seçilecek İcra Vekilleri hakkında ayrıntılı bilgi istemiştir. Sınırlandırılması istenilen yetkilerin söz konusu olmadığı cevabını veren Mustafa Kemal Paşa; yeni seçilecek vekillerin uyumlu olacağını belirttikten sonra istifayı gündeme getirmesinin sebebini, "*hasîs maksatlarla bazı mebusların meclisteki ahengi bozmak hususundaki olumsuz gayretlerinin ülke yönetimine yansımalarının zararlı sonuçlarını görmek*" şeklinde açıklamıştır. Kâzım Karabekir Paşa, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Fevzi Paşa'ya gönderdiği telgraflarla yaşananlar hakkında onların da görüşleri

³ TBMM. ZC. I/1, s. 213–215; TBMM. ZC. I/3, s. 559–563; TBMM. ZC. I/5, s. 292; TBMM. ZC. I/21, s. 326–348; Kemal Atatürk, Nutuk (1919-1927), s. 341-342; Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923), 2014, s. 126-127; İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), s. 169-174. İcra Vekilleri Heyetinin kurulması, vekil seçimleri, seçim yöntemleri ve bu hususlara dair Birinci ve İkinci Grup arasındaki mücadelelere dair ayrıntılı bilgi için bakınız: Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923), s. 102-149.

sormuştur. Fevzi ve İsmet Paşalar, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığı bırakmaması yönünde kendisine telkinlerde buldukları cevabını vermişlerdir. Bu cevaplardan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlıkta kalması gerektiği düşüncesini ifade eden Kâzım Karabekir Paşa; Başkumandanlık ve Meclis Başkanlığının ayrılabilmesi, Meclisin iradesine göre Mustafa Kemal Paşa'nın görevlerden birisini bırakabileceği kanaatini belirtmektedir. Başkumandanlık Kanunu'nun yeni şekli kabul edildikten sonra 21 Temmuz'da Kâzım Karabekir Paşa'ya gelişmeler hakkında telgraf gönderen Mustafa Kemal Paşa; kendisinin geline nokta geniş yetkilere ihtiyaç kalmadığını açıklamasından sonra geçici ve süresiz Başkumandanlığı getiren yeni kanunun kabul edildiğini, böylece Meclisteki olumsuz cereyanlara engel olduğunu, gizli ve hasis maksatları olan az sayıdaki mebusa karşı Meclisin çoğunluğun doğru karar verdiğini vurgulamıştır (Karabekir, 2017, s. 802; Karabekir, 1993, s. 418-423, 430-433).

Mustafa Kemal Paşa ve Birinci Grup istifaya manevrasını yaparken İkinci Grup ise, Vekillerin seçimi konusundaki başarılarından da güç alarak bir nevi pazarlık yolunu tercih etmiştir. Yeni kanuna göre İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığına seçilmiş olan Rauf Bey'le Kara Vasıf Bey'in evinde görüşen İkinci Grup yöneticileri, Başkumandanlık Kanunu'nun mevcut haliyle tasdikinin mümkün olmadığını ve ikinci maddedeki yetkilerden vazgeçilmesi gerektiğini anlatmışlardır. Bunun üzerine; Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa 19-20 Temmuz gecesi Refet Paşa'nın Keçiören'deki evinde toplanmışlar ve durum değerlendirmesinde bulunmuşlardır (Demirel, 2017, s. 260-261; Orbay, 1993, s. 74). Bu toplantıdan çıkan en önemli sonuç, aşağıda anlatıldığı üzere; Birinci Grup üyelerinden Refik ve Emin Beylerin mevcut Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmasına dair önerileri okunduktan sonra Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın muhalif grubun eleştirdiği olağanüstü yetkilere gerek kalmadığını açıklaması ve neticede yetkileri azaltılan Başkumandanlığa seçilmesi olmuştur.

Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin Kurban Bayramında dolacak olması nedeniyle Dr. Refik (Bayezit) ve Operatör Emin (Bursa) Beyler bir kanun teklifi vererek, 5 Ağustos 1921'de kabul edilen ve geniş yetkileri içeren Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin 5 Ağustos 1922 tarihinden itibaren 3 ay daha uzatılmasını önermişlerdir (19.7.1922). Kanun teklifinin öncelikle görüşülmesi kabul edilince, kürsüye gelen Başkumandan Mustafa Kemal Paşa; bir yıl önce askeri durumun gereği olarak Meclisin bu kanunu kabul ettiğini ve yetkilerinin bir kısmını kendisine verdiğini belirtmiştir. Bir Meclisin böyle geniş yetkileri bir kişiye vermesi için, olağanüstü istisnai durumların yaşanması ve o kişiye son derece güveniyor olması gerektiğini vurgulayan Mustafa Kemal Paşa; Başkumandanlık Kanunu'nun ittifakla kabul edilmesi ve kendisine duyulan güven için Meclise teşekkürlerini ifade etmiştir. Meclisin verdiği bu görevin yerine getirilmesi anlamında ordunun moral bakımından en yüksek derecede, maddi ihtiyaçlar açısından da milli amaçları gerçekleştirecek derecede güçlenmiş olduğunu anlatan Mustafa Kemal Paşa; bu nedenle de olağanüstü yetkilere gerek kalmadığını, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre Başkumandanlığın TBMM'nde bulunduğunu ve kendisine verilen Başkumandanlık görevinin de zaten geçici bir durum olduğunu kaydetmiştir. İzmir, Bursa, İstanbul ve Trakya başta olmak üzere bütün vatanın işgalden kurtarılacağı günün yakın olduğunu belirten Mustafa Kemal Paşa; Mecliste oluşan havanın etkisiyle mi veya mebusları etkileyebilmek için mi söylenildiği anlaşılamamakla beraber, "zafer kazanıldıktan sonra milli mücadeleye başladığı yere, yani sinei millette bir nefer olmaya dönebilmek bahtiyarlığına erişeceğini" ifade etme gereğini duymuştur. Meclisin başkanı olmanın onurunu yaşadığını vurgulayan Mustafa Kemal Paşa; görüşülecek teklifteki yetkinin kaldırılmasını istemiş, alkışlar ve dualar eşliğinde konuşmasını tamamlamıştır (TBMM. ZC. I/21, s. 438-440).

İkinci maddesindeki yetkiler kalmak üzere mevcut Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılması için teklif veren Operatör Emin Bey'in gruptan bağımsız hareket eden bir mebus olması, Dr. Refik (Saydam) Bey'in ise Mustafa Kemal Paşa'nın lideri olduğu Birinci Gruba mensup olması (Demirel, 1995, s. 120-130) dikkate alındığında, bu teklifin Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dışında verildiği ihtimali düşüktür. Hem bu teklifin içeriği ve hem de teklif

üzerinde ilk sözü alan Mustafa Kemal Paşa'nın olağanüstü yetkilere ihtiyaç kalmadığını belirtmesi, siyasi bir manevra yapıldığı yorumunu akla getirmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'dan sonra söz alan Ali Rıza Bey (İstanbul), ordunun durumuyla ilgili Başkumandanın beyanatından ve artık olağanüstü yetkiye ihtiyaç kalmadığının bizzat Başkumandan tarafından söylenmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirdikten sonra, Başkumandanlığa ihtiyaç bulunduğunu ve bu makama en layık kişinin Mustafa Kemal Paşa olduğu konusunda bütün milletvekillerinin de görüş birliği içinde olduğuna inandığını belirtmiştir. Ali Rıza Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği üzere Başkumandanlık Kanunu'nun ikinci maddesine gerek kalmaması nedeniyle yeni bir kanun teklifi vermiştir. Bu teklifte; Meclisin manevi şahsiyetinde bulunan Başkumandanlık görevinin fiilen Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi, geniş yetkilerle donatılmayan böyle bir Başkumandanlık görevinin hududunun zaferin kazanılmasına kadar olduğu için süre ile sınırlandırılmaması ve gerekli görüldüğü takdirde bu yetki ve sıfatın Meclis tarafından kaldırılması önerilmektedir. Daha sonra söz alan Durak Bey (Erzurum), Başkumandanlığa gerek olup-olmadığının tartışılmasının anlamsız olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu görevi zafere kadar devam ettirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Müfid Efendi (Kırşehir) de başarılarından dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür ettikten sonra Ali Rıza Bey'in önerisini destekleyerek, Paşanın da belirttiği üzere geniş yetkilerden arındırılmış ve zaferin kazanılmasına kadar devam edecek Başkumandanlığı öneren teklifin görüşülmesini istemiştir (TBMM. ZC. I/21, s. 440-443).

İki kanun teklifi birleştirilerek görüşülmüştür. Yapılan görüşmelerden sonra Ali Rıza Bey'in kanun teklifinin "Meclisin manevi şahsiyetinde bulunan Başkumandanlık görevinin geçici olarak fiilen Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesine" dair birinci ve gerekli görüldüğü takdirde bu yetkinin Meclis tarafından geri alınması ikinci maddeleri okunmuş ve üzerinde tartışma olmaksızın oy birliği ile kabul edilmiştir. Trabzon Mebusu Ali Şükrü ve Saruhan Mebusu Refik Şevket Beyler tarafından verilen iki ayrı önergede ise 5 Ağustos 1921 tarihli Başkumandanlık Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması istenilmiştir. Asıl teklif sahibi Ali Rıza Bey; süre ile sınırlı olan önceki kanunun süresi bittikten sonra zaten hükümsüz kalacağı için bu önergelerin dikkate alınmamasını yani kendi teklifinin aynen kabulünü savunmuştur. Yeni önerge sahibi Refik Şevket Bey ise; önceki kanunun süresinin henüz bitmediğini, ayrıca mevcut kanunla yeni teklifin içeriklerinin farklı olduğunu ve dolayısıyla da konunun açıklığa kavuşturulması için böyle bir maddenin kanuna ilave edilmesini istemiştir. Meclis Başkanvekili, Refik Şevket Bey'in önergesinin kanunun üçüncü maddesi olarak kabulünü oylamaya sunmuş ve kabul edilmiştir. Bu maddenin ilavesi ile hem süresi bitmeden önceki kanun yürürlükten kaldırılmış ve hem de ikinci maddedeki yetkilerin kaldırıldığı açıkça belirtilmiş oluyordu. Bundan sonra; kanunun yayını tarihinden itibaren geçerli olacağına dair dördüncü ve kanunun TBMM tarafından yürütüleceğine dair beşinci maddeleri de oylanarak kabul edilmiştir. Kanunun maddeleri gibi ve kanunun tamamı yapılan açık oylamada oybirliği ile kabul edilmiştir (20.7.1922) (TBMM. ZC. I/21, s. 443-444; Düstur, Üçüncü Tertip, 3, s. 100).

Başkumandanlıkla ilgili kabul edilen yeni kanunla; TBMM'nin manevi şahsiyetinde bulunan Başkumandanlık görevi geçici olarak yani zafer kazanılıncaya kadar Mustafa Kemal Paşa'ya verilmekte, önceki kanunda olduğu gibi Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis adına yasama ve yürütme yetkilerini (tekalif-i milliye emirleri yayınlamak gibi) kullanması kaldırılmakta ve Meclis gerek gördüğü takdirde Başkumandanlık görevini geri alabileceği kararlaştırılmakta idi. Yeni kabul edilen kanunun içeriği, ilgili bölümde de bahsedildiği üzere, 4 Mayıs 1922 tarihinde İkinci Gruba mensup mebuslar tarafından verilen kanun teklifi ile çok benzemektedir. Hatta o zaman Ali Şükrü Bey, önceki kanunun Meclis adına yetkilerin kullanılmasına imkân veren ikinci maddesi kaldırılırsa olumlu oy kullanacaklarını söylemişti (TBMM. GCZ. 3, 1925, s. 326-329). 20 Temmuz 1922'de olağanüstü yetkileri içermeyen yeni kanunun oybirliği ile kabul edilmesi, Ali Şükrü Bey'in bu sözünün hatıra getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında; Başkumandanlık Kanununun yeni hali, muhaliflerin TBMM'de bir nevi başarı elde ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Mücadelenin başlarında Meclisteki görüş birliği, ilerleyen süreçte yavaş yavaş

zayıflamış ve milletvekillerinin olaylara yaklaşımını etkilemiştir. Savaş ve yaşanan sıkıntılar milletvekillerini belli noktalarda uzlaşmaya yaklaştırırken, çözüm önerilerindeki görüş ayrılıkları zaman ilerledikçe derinleşecektir. Özellikle de muhaliflerin TBMM'nin yetkilerinin devredilmesinde/kullanılmasında sergiledikleri kıskançlık bu tartışmaların yaşanmasında en önemli etkenlerdendir.

4-6 Mayıs 1922 tarihli toplantılarda Mustafa Kemal Paşa ile karşılıklı atışmalar yaşamış olan Erzurum Mebusu Hoca Salih Efendi, Başkumandanlıkla ilgili yeni kanunun kabulünden hemen sonra söz alarak önceki kanuna dayanarak Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen İstiklâl Mahkemelerinin durumunun da karara bağlanmasını istemiştir. Meclis Başkanvekili bu durumun yeni bir önerge konusu olduğunu belirtmesine rağmen Hoca Salih Efendi, önceki kanuna göre görevlendirilen bu mahkemelerin verecekleri hükümlerin geçersiz olması gerektiğini savunmaya devam etmiştir. Her ne kadar Meclis Başkanvekili Hoca Salih Efendi'nin gündeme getirdiği bu konuyu ötelemiş olsa da, hukuki açıdan dikkate alınması gereken bir husustu. Çünkü bazı mebusların İstiklâl Mahkemelerinde görevlendirilmelerine dayanak teşkil eden Başkumandanlık Kanun yürürlükte olmadığı için bu konuda bir karar alınması gerekli idi. Bundan dolayıdır ki TBMM'nin aynı gün yapılan ikinci celsesinde bu konu gündeme alınmış ve "Başkumandanlıkça bazı İstiklâl mahkemelerine tayin edilmiş olan mebusların Başkumandanlık Kanunu'nun aldığı son şekle göre salâhiyet-i hukukiyeleri kalmadığından avdetleri" için bir karar teklif edilmiştir. Meclis Başkanvekili; Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından Kastamonu İstiklal Mahkemesine Trabzon Mebusu Nebizade Hamdi Bey, Konya İstiklâl Mahkemesine İçel Mebusu Hacı Ali Efendi, Yozgat İstiklâl Mahkemesine Mardin Mebusu Necib, Konya Mebusu Refik, Hakkâri Mebusu Mazhar Müfid ve Edhem Fehmi Beylerin görevlendirilmiş olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Mazhar Müfid Bey kendisinin daha önce istifa ettiğini söylemiştir. Meclis Başkanvekili, görevlendirilen bu mebusların Başkumandanlık Kanunu'nun yeni şekline göre yargı yetkisinin kalmaması nedeniyle geri çağrılmaları için Mecliste bir karar alınmasını oylamaya sunmuştur. Yapılan oylamada bu mebusların İstiklâl Mahkemelerindeki görevlerinin bittiği ve Meclisteki görevlerine geri dönmeleri oy çokluğu ile kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/21, s. 444, 466). Bu kararla yukarıda belirtilen İstiklâl Mahkemeleri görevlerine devam edecek ancak Başkumandanlık Kanunu'na göre Mustafa Kemal Paşa tarafından sonradan görevlendirilen mebusların mahkeme üyelikleri sona ermiş olacaktır.

Başkumandanlık Kanunu muhaliflerin istedikleri yönde değiştikten sonra, Heyet-i Vekile'nin Amasya'da yeni bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair teklifi dolayısıyla İkinci Gruba mensup mebuslar bu kez İstiklâl Mahkemeleri konusunu Meclis gündemine getirmişlerdir. Meclisin 26 Temmuz 1922 tarihlerindeki gizli celse toplantılarında konuyla ilgili sert tartışmalar yaşanmış ve Amasya'ya yeni bir İstiklâl Mahkemesi görevlendirilmesine dair Hükümet teklifi Meclisten geçirilememiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 606-637). Aynı tartışmalar İstiklâl Mahakimi Kanunu'nun 29 ve 31 Temmuz 1922 tarihlerinde Mecliste görüşülmesi sırasında da devam etmiştir. 31 Temmuz'da kabul edilen kanuna göre; Hükümetin önerisi ve Meclis kararı ile kurulacak İstiklâl Mahkemelerinin üyeleri Mecliste gizli oylama ve salt çoğunlukla seçilecek, vereceği idam kararları TBMM'nin onayına tabi olacaktır (TBMM. ZC. I/22, s. 33-68, 78-108; Düstur, Üçüncü Tertip, 3, s. 108-109). Burada, daha önceki kanuna göre Meclis onayı alınmadan gerçekleştirilebilen idam kararlarının Meclisin tasdikine bağlanması, muhaliflerin bu konudaki başarısı olarak yorumlanabilir. İstiklâl Mahkemeleri Kanununun kabulünün ardından, daha önce kurulmuş olan İstiklâl Mahkemelerinin faaliyetlerine TBMM tarafından son verilmiştir (1 Ağustos 1922) (Web 2; Düstur, Üçüncü Tertip, C. 3, s. 110). Pontus meselesi ve eşkiyalığın önlenmesi için Hükümetin istediği Amasya'ya İstiklâl Mahkemesi gönderilmesi, ancak İstiklâl Mahkemeleri Kanunu değiştikten sonra 14-16 Ağustos 1922 tarihli Meclis toplantılarında kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/22, s. 120-121, 194-195; Demirel, 2017, s. 263).

Başkumandanlık konusunu ilgilendiren bir başka konu ise özellikle orduyu ilgilendiren Vekâletlerin bütçelerinin görüşülmesidir. Örneğin, üç kez süresi uzatılan Başkumandanlık Kanunu'nun yürürlüğünün bitmesine (5 Ağustos 1922) yakın Mecliste, Başkumandanlığı da

dolaylı olarak ilgilendiren Müdafaa-ı Milliye Vekâleti bütçesi görüşülmekteydi (19 ve 24 Temmuz 1922). Mebusların bütçe ve ordunun durumuyla ilgili eleştirilerine Müdafaa-ı Milliye Vekili Kâzım Paşa cevaplandırmıştır. Konuşmaların hedefi bazen Müdafaa-ı Milliye Vekâleti'nden Başkomandanlığa yönelmiştir. Örneğin Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit Bey, milletin fedakârlıklarının ve askerlerin gayretinin iyi yönetilemediğini, komutanların hatalı kararları ile vatan topraklarının önemli bir kısmının düşman işgaline düştüğünü ve düşman ilerleyişinin Meclisin azmi sayesinde ancak Sakarya'da durdurulabildiğini iddia etmiştir. Sakarya Zaferinden bahsederken Başkomandanı hiç bahsetmeyen Ziya Hurşit Bey, "Meclisin kendisine başkomandanlık verdiği zat" diye nitelendirdiği Başkomandanın -Mustafa Kemal Paşa'nın ismini anmaksızın- "düşmanı iki taraftan sıkıştırıyoruz, neredeyse (vatandan) atacağız" dediğini, bunu radyolarla ve gazetelerle dünyaya ilan ettiğini anlatmıştır. On aydır ordunun yerinden kıpırdamamasına rağmen milyonlarca para harcanmakta olduğunu, yaz mevsimi geçiyor olduğu halde taarruzun yapılmadığını ve milletin bu mali yükü kaldıracak takatinin kalmadığını savunan Ziya Hurşit, Başkomandanlık Kanunu'nun süre uzatılma zamanı geldiğinde Mecliste oyalayıcı konuşmalar yapıldığını belirttikten sonra bütçe hakkındaki tavrını şu sert sözlerle dile getirmiştir: "Bu vaziyet-i askeriye hakkında Müdafaa-ı Milliye Vekili ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Başkomandan Paşa Hazretleri bizi tatmin etmedikten sonra ben vekâletini deruhte ettiğim milletimin beş parasını veremem, ne olursa olsun". Meclisin 19 ve 24 Temmuz'da yapılan gizli celselerinde mebusların bütçe ve ordunun durumuyla ilgili eleştirilerinin ardı arkası kesilmeyince Müdafaa-ı Milliye Vekili Kâzım Paşa şu sözlerle ordu hakkında konuşurken hassas davranılmasını rica etmek durumunda kalmıştır: "Arkadaşlarımızın umumundan hassaten rica ederim. İnsanlar her şeyden mütehassis olurlar. Bu gün düşman karşısında bulunan ordunun hissiyatını rencide edecek beyanattan tevakki edilsin (kaçınılsın)" (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 516-546, 576-596). Müdafaa-ı Milliye Vekâleti Bütçesinin ancak Başkomandanlık Kanunu değiştirildikten sonra kabul edilebildiği, dikkat çekici bir durumdur.

6. Zaferin Kazanılması Sonrasında Başkomandanlığın Durumu

Yeni Başkomandanlık Kanunu yürürlükte iken hazırlıkların tamamlanmasından sonra 26 Ağustos 1922 günü başlayan Türk Ordusunun taarruzu, 30 Ağustos'ta yapılan Başkomandanlık Meydan Muharebesi'nin kazanılması ile zafere dönüşmüş ve vatan toprakları işgalden kurtarılmıştır. Düşmanın siperlerden atıldığı ve Afyonkarahisar'ın kurtarıldığını 27 Ağustos'ta Meclise bildiren Başkomandan Mustafa Kemal Paşa, 5 sayfalık bir telgrafla 26-31 Ağustos arasındaki harekâtı ve Başkomandanlık Meydan Muharebesinin kazanıldığını İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e bildirmiş, ancak haberin yayınlanmamasını istemiştir. Askeri harekâtın gidişatı hattında cepheden gelen telgraflar Meclisin gizli celselerinde okunmuş ve mebuslara bilgi verilmiştir. Ayrıca Başkomandan Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Eylül 1922 tarihinde yayınlanan bir beyannameyle zafer ilan edilmiştir. Zaferin kazanılması ülke içinde ve dışında büyük etki uyandırmış ve zafer kutlamaları yapılmıştır. İşgalden kurtarılan her yer önemliydi ancak İzmir ve Bursa'nın kurtarılması daha büyük sevince neden olmuştur. Bunun bir sonucu olarak Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey ve arkadaşları Meclis Başkanlığına bir önerge verilerek, İzmir ve Bursa'nın kurtarılması dolayısıyla orduya ve Başkomandana Millet'in ebedi şükran ve minnetlerinin bildirilmesi istenilmiş ve ittifakla kabul edilmiştir (11 Eylül 1922). Zaferin kazanılmasından sonra Başkomandan Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya dönüşü için ciddi hazırlıklar yapılmıştır. Bu çerçevede Meclis adına Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamak mebuslardan oluşan on kişilik bir heyetin seçilmesi için Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey tarafından 27 Eylül 1922 tarihinde Meclis Başkanlığına bir önerge verilmiştir. Önerge okunurken bazı "mebuslar hepimiz gideceğiz" diye tezahüratta bulunmuşlardır. Önergesini izah etmek üzere kürsüye gelen Yahya Galip Bey, tren garındaki karşılamaya bütün mebusların gideceğini, ancak Başkomandanı karşılamak üzere bir heyetin dahi ileride karşılamasının daha uygun olacağını anlatmıştır. Kura yöntemi ile on mebusun seçilmesi kabul edilmiş ve heyet oluşturulmuştur (TBMM. ZC. I/22, s. 371, 630; BCA. 030.10.00.00/54.354.35; TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 746, 784-798, 824-828; TBMM. ZC. I/23, s. 189-190; ATTB. IV, 1991, s. 474). 29-30 Eylül 1922 gece

yarısı İzmir'den trenle Ankara'ya hareket eden Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler 2 Ekim'de Ankara'ya gelmişler ve görkemli törenlerle karşılanmışlardır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 840; BCA. 030.10.00.00/2.9.1; Sarıhan, 1996, s. 724).

Zafer kazanıldıktan sonra Ankara'ya dönen Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nin 4 Ekim 1922 tarihli toplantısında Büyük Taarruz sonrasında yaşanan askeri gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Alkışlar ve tezahüratlar eşliğinde konuşmasını sürdüren Mustafa Kemal Paşa; ordunun Meclisin ve milletin güvenini boşa çıkarmadığını, Başkumandan olduğu ilk gün söylediği "Yunan Ordusunu harim-i ismetimizde boğacağız" sözünün gerçekleştirildiğini, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'yla yapılan hazırlıklar gözden geçirildikten sonra en uygun zamanda taarruza geçildiğini anlatmıştır. Taarruzun ve takip harekâtının ayrıntılarını anlatan Mustafa Kemal Paşa, zamanında ordunun yerinden kımıldayamayacağını iddia edenlerin bulunduğunu, bu sözlerin söylenmesinin düşmanı ümitlendirmesi gibi bir faydasının da olduğunu, milletin müşterek himmet ve gayretiyle mukaddes gayeye ulaşıldığını ve milletin arzusunun Misak-ı Milli sınırları içinde hür ve müreffeh yaşamak olduğunu ifade etmiştir. Şeref Bey'in (Edirne) övgü ve tebrik ifadelerini içeren konuşmasından sonra söz alan Hüseyin Avni Bey; kısa sürede bu başarıları elde eden Başkumandana samimi hürmetlerini takdim ettiğini, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığı kabul ettiği gün Türk milli mefkuresinin rehberliğini de kabul etmiş olduğunu ve bunun bir gereği olarak artık sıranın cefakâr Türk halkını kalkındırmaya geldiğini belirtmiştir (TBMM. ZC. I/23, s. 259-276).

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan olarak zaferin kazanıldığına dair gerek Meclise ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e gönderdiği telgraflar ve gerekse Millete yayınlamış olduğu beyanname ile zaferin kazanıldığı ilan edilmiş oluyordu. Ayrıca mecliste 4 Ekim'de yaptığı konuşmasıyla zaferin kazanıldığını ifade etmiş olması, Başkumandanlık Kanunu'nun yeni hali görüşülürken belirtilen "zaferin kazanılması" şartının yerine gelmiş olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Gerçekten de bu tarihten sonra yapılan resmi yazışmalar ve hitaplarda Başkumandanlık makamından bahsedilmemesi dikkat çekmektedir. Bu durum, her ne kadar kanun metninde geçmemekle beraber, kanun kabul edilirken belirtilen "zaferin kazanılması" şartının sağlanmış olduğu ve görev olarak verilen Başkumandanlığın asıl sahibi olan TBMM'ne rücu ettiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu fiili durum, 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 40. maddesinde şu şekilde açıklığa kavuşturulmuştur: *"Başkumandanlık Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyet-i maneviyesinde mündemiç olup Reiscumhur tarafından temsil olunur."*⁴

SONUÇ

Türk Milleti'nin bağımsızlığını korumak için başlattığı mücadelenin merkezi olan TBMM, bu mücadeleyi başarıyla tamamlayarak kendisine duyulan güveni boşa çıkarmamıştır. Kendisine yüklenen sorumluluğun bilincinde olarak kahramanca bir yönetim sergileyen I.TBMM, cephede yaşananları yakından takip etmiştir.

Meclis, savaşın yönetimini yakından izlemiş, hatta bazı mebuslar zaman zaman cephede askerlerle birlikte savaşmıştır. Ordunun savaşa hazırlanması konusunda her türlü kararın alınmasında üzerine düşeni fazlasıyla yapan TBMM, savaşın yönetilmesi için de bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu çerçevede kabul edilen Başkumandanlık Kanunu'nun metninden de anlaşılacağı üzere, Başkumandanlık yetkilerini Mustafa Kemal Paşa'ya devretmemiş, Paşayı bu yetkileri kullanmakla görevlendirmiştir. Başkumandanlık Kanunu'nun ilk kabul edilmesinde ortaya çıkan görüş birliği, üç ayda bir yapılan süre uzatımı konusu gündeme geldiğinde giderek ortadan kalkmış ve tartışmalar artmıştır. Siyasi partilerin yer almadığı I.TBMM'nde gruplaşmaların

⁴ TBMM. ZC. II/8, s. 430-438; Web 3; Mecliste bu maddenin görüşüldüğü 7 Nisan 1924 tarihli toplantıda, Başkumandanın seçilip-seçilmemesi ve yetkileri mebuslar arasında yine tartışmalara sebep olmuştur. Bakınız: TBMM. ZC. II/8, s. 430-438.

oluşmasında Başkomandanlık Kanunu en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Çünkü yetkiler konusunda oldukça kıskanç davranan mebuslar Hükümete ve Başkomandana son derece sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Bunun sonucunda, ordu zaman zaman başkomandansız kalmış, hatta Hükümetin istifası bile gündeme gelmiştir.

Başkomandanlık Kanunu ile ilgili yapılan görüşme ve tartışmalar; yönetim sistemi olarak "kuvvetler birliği" ilkesinin benimsendiği, yani yasama ve yürütme yetkilerinin ve hatta İstiklâl Mahkemeleri ile yargı yetkilerinin Mecliste toplandığı bir dönemde bu yetkilerin kullanımı konusunda oldukça titiz ve kıskanç tutumların sergilendiği örneklerinden birisi olmuştur. Bu görüşmelerde hem yaşanan başarısızlığın sorumlusu/sorumluları aranırken hem de savaşın devamı için çözüm önerileri dile getirilmiştir.

Salâhattin Bey (Mersin) ve bazı mebuslar (Başkomandanlık için ima yoluyla Mustafa Kemal Paşa'yı işaret ederken Dr. Mazhar Bey(Aydın); ordunun kumandası konusunda; mevkiinden, isminden, şöhretinden istifade edilecek bir kişiyi mesela Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'yı Başkomandan mevkiine getirmeyi ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için "tekâlif-i harbiye kanununun" uygulanmasını önermiştir.

Başkomandanlık Kanunu'nun 5 Ağustos 1921 tarihinde ilk kabulü esnasında Birinci Gruba mensup mebuslar ordunun hem ihtiyaçlarının karşılanması ve hem de daha iyi yönetilmesi için Başkomandanlığı bir çare olarak gündeme getirmişlerdir. İkinci Gruba mensup mebusların bir kısmı ise Sakarya'ya çekilme kararında gayri resmi olarak etkili olduğunu düşündükleri Mustafa Kemal Paşa'ya resmi görev verip sonrasında sorumlu tutmayı hedeflemişlerdir. Yukarıda ilgili kısımlarda ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere İkinci Gruba mensup mebuslar arasında da zaman zaman yaklaşım farkları sergilenmiştir. Örneğin Salâhattin Bey (eğer Gizli Celse Zabıtlarında baskı hatası yoksa) önce sınırsız yetkilerle donatılmış bir Başkomandanlığı önerirken sonrasında Başkomandanlık Kanunu'nun ikinci maddesindeki yetkilere en çok karşı çıkanlardan birisi olmuştur. Ali Şükrü Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomandan olmasını desteklerken Başkomandanlığın yetkilerine karşı çıkmıştır. İkinci Grubunu lideri Hüseyin Avni Bey ise "Meclisin yetkilerini koruma" ve "Mustafa Kemal Paşa'nın yıpranmaması" görüşlerine temellendirdiği tavrı ile Mustafa Kemal Paşa'ya sert eleştiriler yöneltmiş ve ciddi polemikler yaşamıştır. Muhalif mebusların Mustafa Kemal Paşa'ya olan tavırları hitap ifadelerine de yansımıştır. Birinci Gruba mensup mebusların "Başkomandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri" gibi yükseltici ifadelerine karşın İkinci Grup mebuslarından bazıları böyle ifadeleri veya nezaketen "Paşa Hazretleri" gibi hitaplar bir tarafa, Mustafa Kemal Paşa'nın ismini bile anmaktan çekinerek "Başkomandan olan zat" benzeri hitapları tercih etmeleri dikkati çekmektedir.

Başkomandanlık Kanunu'nun ilk kabulü sırasındaki görüş birliği, kanunun üç aylık süresinin uzatılmasıyla ilgili süreçte kaybolmuştur. 4-6 Mayıs 1922 tarihlerindeki üçüncü uzatmada, İkinci Grup "obstrüksiyon" uygulayarak Başkomandanlık konusunda güçlerini hissettirmişler ve bir ölçüde başarı elde etmişlerdir. Bu olay ve yine Temmuz 1922'de Meclis gündemine gelen üç konuda (Vekil seçiminde aday gösterme usulünden vazgeçilmesi, İstiklâl Mahkemelerinin idam kararlarının Meclisin onayına bağlanması ve askeri işlerle ilgili vekaletlerin bütçelerinin görüşmelerinin uzaması) İkinci Grup, Mecliste gücünü ispat etmiştir. Bundan dolayı "Başkomandanlıktan ve Meclis Başkanlığından istifa" restini çeken Mustafa Kemal Paşa, tavrını değiştirmiş ve olağanüstü yetkilere gerek kalmadığını ifade etmek durumunda kalmıştır. Bu durum Mustafa Kemal Paşa ve Birinci Grubun zamanla geri adım atması olarak değerlendirilebilir. Neticede olağanüstü yetkilerden arındırılmış, geçici süreli bir Başkomandanlığa geçilmesi kabul edilmiştir. Böyle de olsa Başkomandanlık görevi, vatanın düşman istilasından kurtarılmasının en önemli bir aracı olmuş ve Başkomandan Mustafa Kemal Paşa da bu görevi başarıyla tamamlamıştır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, D. A. (2006). Albayrak Olayı. İstanbul: Temel Yayınları.
- AKIN, R. (2014). TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ATATÜRK, K. (1994). Nutuk 1919-1927, Zeynep Korkmaz (Sadeleştiren), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, (1991). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- DEMİREL, A. (1995). Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DEMİREL, A. (2017). İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi.
Düstür.
- GÜNEŞ, İ. (2009). Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İBA, Ş. (2010). Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- KARABEKİR, K. (1993). İstiklâl Harbimiz C. II. İstanbul: Emre Yayınları.
- KARABEKİR, K. (2017). Günlükler 1906-1948 C. II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ORBAY, R. (1993). Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım C. II. İstanbul: Emre Yayınları.
- SARIHAN, Z. (1996). Kurtuluş Savaşı Günlüğü 4. Ankara: TTK Yayınları.
- SÜRMEİLİ, S. (1998). Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları (1985). III, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları (1985). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt Batı Cephesi 4. Kısım Kütahya, Eskişehir Muharebeleri: (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921) (1974). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt Batı Cephesi 5'inci Kısım 2'nci Kitap Sakarya Meydan Muharebesi: (23 Ağustos - 13 Eylül 1921 ve Sonraki Harekât (14 Eylül - 10 Ekim 1921) (1973). Ankara: Genelkurmay Atase Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi.
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/icra-vekilleri-heyeti>. (Erişim Tarihi: 20.04.2002)
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100274.pdf. (Erişim Tarihi: 20.04.2002)
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200491.pdf (Erişim Tarihi: 20.04.2002)